Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 117 (13117) | 1986 чылдың май 18, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

ССРЭ-ниң Дээди Соведин чыылдырар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаалыры болза:

Совет Социалистиг Республикалар Эвазелиниң Дээди Совединиң он бирги чыыжыының бешки сессиязын 1986 чылдың июнь 18-те Москва хоорайга чыылдырар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. ГРОМЫКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ

Москва, Кремль.
1986 чылдың май 16.

* * *

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бешки сессиязынга дараазында айтырыгларны чугаалажып көөрү-биле киирерин ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму дыңнадып тур:

1. 1986—1990 чылдарда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезиниң Күрүне планының дугайы.

2. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайы.

АЖЫЛЧЫ АЯН-ЧОРУК-БИЛЕ

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чалааны-биле Румын коммунистиг партияның Чиңгине секретары, Румынин Социалистиг Республиканың Президентизи Н. Чаушеску найыралдың ажылчы аян-чоруун кылып, май 16-да Москвага чедип келген.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң болгаш Н. Чаушескунуң чугаалажыышкынары май 16-да Кремльге болган.

* *

Кремльге М. С. Горбачев биле Н. Чаушеску ССРЭ болгаш РСР-ниң аразынга 2000 чылга чедир үеде экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кадыг ажыллажылганың үр хуусаалыг программазынга ат салганнар.

ССРЭ болгаш РСР-ниң аразынга 1986 — 1990 чылдарда культура болгаш эртем талазы-биле кадыг ажыллажылганың программазынга СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе биле РКП ТК-ның кежигүнү, РСР-ниң даштыкы херектер министри И. Вэдува ат салганнар.

Ат салып турда эштер Г. А. Алиев, В. И. Воротников, А. А. Громыко, Л. Н. Зайков, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, Б. Н. Ельцин, С. Л. Соколов, Н. В. Талызин, А. П. Бирюкова, А. Ф. Добрынин, М. В. Зимянин, В. А. Медведев, В. П. Никонов, Г. П. Разумовский, А. Н. Яковлев, СЭКП-ниң Төп Ревизия Комиссиязының даргазы И. В. Капитонов, албаның өске-дээ кижилери турган.

* * *

СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели Н. Чаушескуга алдар болдуруп, Кремльдиң Улуг ордузунга эртенги шайдалга тургускан.

Совет таладан эртенги шайдалгага СЭКП ТК-ның кежигүннери болгаш кежигүннерииге кандидаттар, СЭКП ТК-ның секретарьлары, албаның өске-дээ кижилери олурушкан.

Чылыг найыралдыг байдалга эрткен эртенги шайлалга үезинде М. С. Горбачев биле Н. Чаушеску чүве чугаалажыпкан.

* * *

Н. Чаушеску Москвадан чурттуне кежээ чанып чорупкан.

Аэродромга ону эштер Е. К. Лигачев, В. А. Медведев, албаның өске-дээ кижилери үдээн.

(СЭТА).

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИНИҢ ТӨӨГҮЛҮГ ШИИТПИРЛЕРИН—АМЫДЫРАЛГА

ЧАА ЦЕХ—ЧАА БАЖЫҢНАР

Акы-дуңма деткимчениң ачызында

Кызылда «Тудуг кезектери» комбинаттың элээн каш чыл тудуп келген панель бажын тудуунуң цегининг даштыкы ханалар кудар шугуму бодуның баштайгы продукциязын бо неделяның эгезинде бергеи. А иштики ханалар кудар № 1 шугум апрель эгезинде ажылдап эгелээн болгаш ам оон кылган ханалары белен продукция складында тудуглазже бээри-биле чыгдынган. Кызылдың чуртталга тудуунга үлүг үлүүн киирер үжүрлүг ол цех — бодуның күүзүүнүң болгаш аргаларының талазы-биле бүдүн улуг бүдүрүлге болуп цех тудугжуларын, ажылчыннарның болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның, дериг-херекселдерни эптеп тургузуп, эдиктирип, таарыштырып келгенинеринң, шудургу күш-ажылының, республиканың, хоорайның партия, совет, ажыл-агый органнарының сагыш салышкынының база тудуп, дериг-херекселдерни эптеп тургузарынга киришкен өске областарның, крайларның специалистеринң деткимчезинің ачызында колдуунда бүрүн бүдүп, ажылдап эгелээн болгаш оон кылган ханаларывыдан бажыңнар белип үнер ырак эвес ужа апарган.

Тудугжуларның кол коопсуктарыны тутканындан, моңгажыктерниң дериг-херекселдерни тургусканындан бээр үе үе база эртпээн. Цехтиң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары бүдүрүлгени шингээдир, цехтиң бүгү дериг-херекселдерни дүрген-ие ажыглап киирер дээш эң шудургу ажылдап келген дел демдеглеп болур.

Хоорайга чуртталга тудуун хөгжүлеринге цехтиң кайы хире салдарлыын көргүзеринге мындыг саанарны адазылыдар. Оон төлевилел күүзүү, бир эвес дериг-херекселдерни долузу-биле эдигип, эки ажылчыннар-биле бүрүн четчелеттинер болза, ол чылда бирээзи-ле 140 аал ишти чурттаар 29 бажыңның ханаларын бээр Азы 4060 квартира! Ынчалзажок белеи чүве каяа турар. Цех чаа-ла баштайгы продукциязын берип турар. Дериг-херекселдер ам-даа четчезинге тургустуруп, эдиктинмээн. Цехти долузу-биле ажыглалга киирер хуусаазы — июль 1. Аяа чедир ам-даа хөй ажылдарны кылыр, дериг-херекселдерни болур-чогуурубиле таарыштырып ажылладыр апаар. Бир чижек. Бистиң барган үеивисте бетон хоюдар белдириң бир бункеринден хоюдугну аная-ла шала кырынче теп бадырыпкан болду. «Чүге?» деп бистиң айтыышкыска ол белдириң начальниги Михаил Михайлович Шеюхин мынча диди:

— Шувту дериг-херекселдер заводтан чаа келген, ажыглаттынмаан-на болгай. Кандыг эдилге карышкак турбас бээр. Бир-ле кезек азы система эскээр ажылдай бээр таварылганы кайызын ол дээр. Бо таварылгада элезин үлекчизиниң шын эвес ажылдаанындан бетон эвес, а элезин колдаш хоюдуг үнгени ол-дур. Оон чыллагланын тодараттывыс — элезин бээр клапанның ажыттынары айыттынганындан өскээр баар апарган. Ниити күш-биле эдип алдывыс. Бөгүн, даарта каяа, кандыг үеелиишкин, хажыдыышкын тыптып келирин тодарадып, дүргеп эдип, баш удур хемчегларни алыры-биле белдириң бүгү кезектерин хынап тур бис.

А чаа цехтиң бетон хоюдар белдири Кызылдың тудугларынга үлүүн киирип, апрель сестен ай төнүүзүнге чедир 484 кубометр бетонну чүдүрүп чоруткан болгаш ол айда аңаа берген үлүүн 122 хуу күүсеткен. Ол дээрге ниити комбинаттың тудугларга бээреи бетоиунуң барык 37 хуузу. А бүдүрүлгее бодунга ажыглааны эрги бетон-хоюдуг белдириннинге бодаарга, үүгле 10 хире хуузу болган-даа болза, бо айда барык 30 хуузу чедир өзер, ол чаа цехтиң ийи шугумунга ханалар кудаанынга ажыглаттынар.

Белдир начальниги М. М. Шеюхин ниити ажыл-ижии чугаалап тура, ажылчын кадөлар шилилгезинин, четчелээшкинниң чугула ужур-түзалының демдегледи. Маңаа комбинаттың өредилге курстарының киирип турар үлүү удур. Ниитизи-биле 20 кижи ажылдаар колдуунда автоматчыткан, механизастаан белдирде ам дээрезинде 12 кижи ажылдап турарын, оператор Лариса Зиновьеванын, хоюдулга салбырында Виктор Плехуның, үлекчи салбырда Любовь Кузнецованың болгаш өскедээ ажылчыннарның чаа мергежилди идепкейлиг шингээдип, ажылга ижигип турарын айытты.

Цехтиң бүдүрүлге ажылдарының талазы-биле начальниги Александр Владимирович Митин эптеп тургузулга, эдиктирилге болгаш коллективтиң хевирлеттинип тургустунарының айтырыгларын сеткилинден сагыш човаашкынныг, дүвүреллиг чугаалавышаан, бетон хоюдар белдириниң цехти бетон продукциязы-биле бүрүн хандырбышаан, харын-даа артык күрлавырларлыг боон болуруун демдеглээн. Ниити тудуп, дериг-херекселдерни эптеп тургусканында четпестер, хажыдыышкынар ам безин илереп турар. Корпустуң дээвиири дамдылаар, ийиги шугумнуң тележкалар чорууп рельстерин «Кызыл үлегер тудуг» дугуйлар оон барып дүжер кылдыр үрей кылган, электри дериглеринге шаптараазынар бо-ла таварышкылаар. Цех тудуунда даштыкы чагагайыдылга ажылдарындан аңгыда чедир кылыр ужуулуг үүлдер ам-даа бар. Хана панельдериниң шеверлел салбырын, белеи продукция складын доозуп, ажылдаарынга белеткээри чугула. Төлевилелде көрдүгениг ёзугаар кылган арматура участогу цех долу күүзүү-биле ажылдаарынга канчап-даа чедишпес — шөлү кызыы, каннаар станоктар саны эвээш. Бо талазы-биле шиитпирлерни дилеп турарын будурүлге начальниги чугаалады.

Чаа цехтиң аныяк коллективи бергелерге торулбайн, күүлерии шалыпкын ажыглап кирер, тудугларга бараан болдурар дээш шудургу, эрестиг ажылдап турар. Ниитизиби комбинаттың коллективи он ийиги беш чылдың баштайгы чылын күш-ажылчы бедик тура-соруктуг, организастыг эгелээн. Дөрт айларда продукция будүрелиниң болгаш сайгарарының планныг даалгалары 118 ажыг хуу күүсетинген. Күш-ажылдың будүрүкчүлүү планнаттынганындан бедик. Комбинаттың администрациязы, партия, профсоюзтың комитеттери ажылчыннарның ажылдаар, дыштанар, чуртталга байдалдарын экижидер талазы-биле боттуг хемчеглерни ап келген. Чаа административтиг корпустуг ажыглалга кииргенинин ачызында эрги бажыңда амыдырал хандырылга пүүктүзүнүдан эгелээш эмнелге, столовая, дыштанылга, өредилге черлерин дерип тургускан. Комбинаттың коллективи бо чылдың эгезинден алган темпизин кошкатпайн, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлезин эртемтехниктиг депшилгениң үндезинииге дүргедедир дугайында партияның XXVII съездизиниң угланылышкынын амыдыралга боттандырып, Кызыл хоорайның, республиканың хөгжүлдезинге үлүүн улгаттырар дээш моон соңгаар-даа улам күжениишкинниг ажылдаар чүткүлдүг.

М. САЯ.

ЧУРУКТАРДА: «Тудуг кезектери» комбинаттың чаа цегинде; бетон хоюдар белдириниң үлелге салбырының оператору Л. Кузнецова, белдириин бригадири Г. Толченицин (он талазында), хоюдулга салбырының ажылчыны В. Плехун.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ЧОГУУР ҮЕЗИНДЕ ДООЗАР ДЭЭШ

Тес-Хемниң «Чодураа» совхозунуң бот-орулга-чарылгалыг звеноларының часкы хову ажылдарын кыска хуусаала бедик темпилиг чорудар дээш аразында чарыштың калбарткан, деминг ажылдап турардар. Олар тараа культураларын чаштырарын, чаңгыс чылдыг сигненнерин тарыырын, силос культураларын тарыырын ам доозуп турар. Ол бүгү ажылдарны олар колдуунда-ла суггаттыг черлерде чорудуп турарлар.

Совхозтуң бот-орулга-чарылгалыг № 2 звенозун Марчын Байыр-Белек удуртуп турар. Часкы хүн, шак бүрүзүн чогумчалыг ажыглаар, ажылдың шынарынче кол кичээнгейни угландырып, гектар бүрүзүнүң беримчелиин чедип алыр дээш бо звеноның кежигүннери кызымак ажылдап турарын звено удурукчузу Б-Б. Марчын чугаалады.

— Часкы хову ажылдарын кыска хуусаала бедик шынарлыг доозар дээш совхозтуң бот-орулга-чарылгалыг механизастаттынган бригадалары бо хүннерде хайнымышкынныг ажылдап турарлар. Ол ажылдарны 1721 гектарга чорудар апаар. Ам ол бригадалар Ужарлыг-Хемде болгаш Сайгында чаштырылга ажылдарын чорудуп турар. Ажылдың шынары эки. Чоокку хүннерде бо ажылдарны доозар дээш совхозтуң механизаторлары шалыпчы иште хаара туттунган — деп, совхозтуң кол агроному Н. Л. Сарыглар чугаалады.

Кызымак ажыл-ижи-биле эш-өөрүүң хүндүткелии чаалап алган, эки ажылдыглар бо звенода эвээш эвес. Ылаңгыя хоочуи механизатор Сергей Допуй, Хая Үкей, Дүктүгоол Сенди, Александр Ондар, чер аңдарыгазында ажылдап турар Василий Самдарак олар хүн үлүүн доктаамал ажыр өтүсединп, мурнакчыларның одуруун баштап турарлар.

ЧУРУКТА: № 2 звеноның механизаторлары Ужарлыг-Хем ховузунда часкы хову ажылдарында.

М. КАЛЧАННЫҢ сөзү, фотозу.

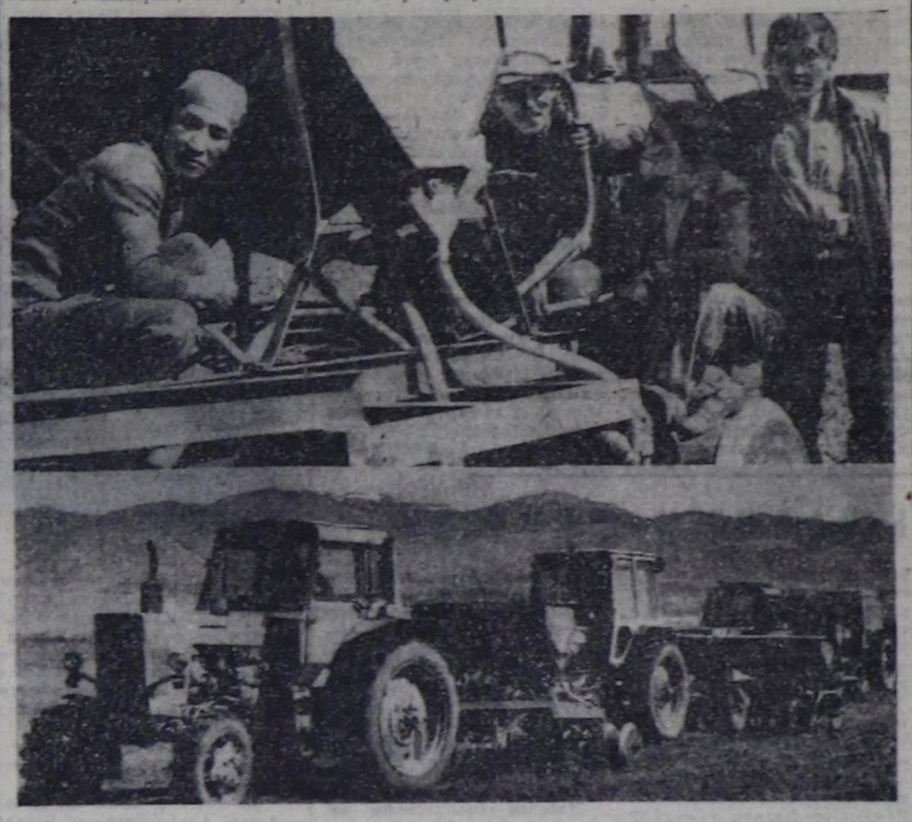

Камналга—экономиканың курлавыры

БЕРИМЧЕЛИГ АЖЫЛДААР

Ак-Довурак АТБ-зиниң коллективи бирги кварталдың түүнели-биле транспорт будүрүлгелериниң аразында республикага бирги черии ээлээн. Эрткен чылдыындан бо чылдың дөрт айларында автобудүрүлге көргүзүглерин эжиктикен. Чүүк сайгарылгазын 106,5 хуу, пассажирлериниң 110,6 хуу күүсеткен. Машина-шак күүселдези 119,8, автобус-шак 131,9 хуу четкен. Хоорай автобустары муриидаагызындан эки ажыллап турар. Үзүктелиишкин эвээжээн. Чолаачылар планын 122,7 хуу боттандырган. Ынчалза-даа суурлар аразының автобустарында графиктер үстүн турар. Планның барык чартык кезии үзүлген.

Бензин сөөртүп турар машиналар бирги кварталдың 150 хуу, а апрельдиин 67 хуу күүсеткен. Хоорай ниитиниң болгаш суурлар аразының автобустарының, бензин сөөртүкчүлериниң март, апрель айларда көргүзүүнүң карышкаа канчап болу бергенил? Деп-дескн ажылдаарынга үүү шаптык болуп турарыл?

Начальник И. Ю. Грейсеров, килдистериниң ажылдакчылары клиейтураның харыысалга чогундан бергедээшкиннер турун келгенин демдегледилер. План ёзугаар он сес клиентура кажан, кандыг чүүкту кайыын сөөртүрүн ылавылавайн турар. Бензин сөөртүкчүлериниң апрельде эжкелгенин савалаары бергеден турар. Хереглиидеп ажыр баш удур дажыглаарын болдурбайн барып болур турган.

Долу чүүктүг машиналар үр маңаашкыга таварјын турар. Кол ажыглакчы — «Тыва дагдүгү» комбинат, өске-даа организациялар сөөлгү ийи айларда чүүк-биле хандырылганы кошкаткан. Май айда база Абакан, Абаза баазаларында чүүк чок болган. Бергедээшкинни ажып эртериниң оруктары тодараттынмаан. Кым буруулугул деп айтырыгга харыыны районнуң удуртукчуларының безин бербээн. Даг-дүгү сөөрткен үжен тоннаның КамАЗ-тарының чамдыызы дедир куруг кээп турар. Чүүктүг келгенинерии дүжүрериие үш-дөрт шак, харын-даа будун хүн чидирип турар. Ол хире турар ужурлуг дээш ажыглакчылар штрафтан чайлап турар. А херек кырында илереткеии чок. Улусчу контролёрларның кичээнгейии бо чүгула айтырыгже углаары күүсенчит. Черле ажыглакчы-биле харылзааны быжыглаары, оон иегелдеии күштелдирери күүсенчит.

Апрель айны алыр болза, сес машина кожуг чок чораал. Маңаашкыга ниитизи-биле янзы-бүрү марканың муң ажыг машиналары саалаан, үреник эвес автомобильдерден үш чүс алдан дөрт КамАЗ туруушкуга таварышкан. Маңнаашкыныың чүгле чартык кезиин эвес, аай-дедир чүүктүг болуруи чедип алыр сорулга турда, бо саннар ажылды четпес организастаанын чугаалап турар. Оон-биле эртежири черле берге.

«Дөрт айларда үреник эвес машиналарның туруушкуну 2 муң автомобиль-хүн, автобустарның 286 автобус-хүн четкен. Нормада көрдүнгеиниден ажып турар саннар бар. Автопарк ажыглалын экижидер аргалар чок эвес. Коллектив ниитизи-биле эки күш-ажылды көргүзүглерлиг. Ынчалза-даа ам-даа ажыглаттынмайн турар курлавырлар хөй. Дашкаар болгаш кир сөөртүр чүүк-биле долу хандырарын планнаашкынны үениң иегелдеинге дүүштүр тургузуп турган чедип ап болур.

Мурнакчы будүрүлге дүргедээшкинге шаптараазынынг чүүлдерге удур дидим туржур, харыысалгалыг ажылдакчыларның мурнугна айтырыгны тургузар ужурлуг. Иштики курлавырларны ажыглаар дээш немелде хемчеглерни дарый салыры чугула. Хөмүр-даш болгаш тудуг материалдарының сөөртүлгезинче машиналарны хаара туткан.

Камналга чурумуи шыгыыдар сорулгалыг чолаачыларның шуптузу камналганың хуу санын ажыткан. Ниитизи-биле дөрт айларда 32,5 тонна солярканы, 22,1 тонна бензинии, 241,4 муң киловатт-шак электри, 791,9 гигокалорий чылыг энергияларын АТБ коллективи камнап алган. Чүгле апрельде 144 дугуй, 22,7 муң рубльдиң материалдары камнаттынган. Камналга талазы-биле бедиткен хүлээлге күүсеттингеп.

Ажылды организастаарының депшилгелиг аргаларын оожум боттандырып турар. Чүгле септекчилериың ийи бригадазы керээлиг аргаже шилгээн. Олар ийи эдлчег-биле ажылдап турар. Келир чылын адырны чаа аргаже долузу-биле шилчилдер. Ол үеии маңап олурар бе? Айтышкындан аңгы инициатива, четпестерии ажыл эртериниң оруктарын дилеп тывары ажылчын коллективтиң арын-мүүрүүнүң хереэ-дээрии билдингир. АТБ-ниң удуртукчуларындан, хөй-ниити организациялырындан бүгү талаалыг эде тургузуушкун иегеттинип турар.

Чолаачы бригадаларлан апрельдиң планын Ш. Шахмуротовтуң бригадазы 188 хуу, М. Тюдешевтиң 144,9 хуу, В. Байкаловтуң 109,5 хуу күүсеткеш, чарышка тнилекчи болган. Ш. Куулар биле Ф. Влазно планын барык ийи катап ажыр күүсеткеш, 154 литр бензинии камнап алган. Олар-биле дең көргүзүглуг В. Коврыгин 317 литр камналгалыг болган. Мурнакчыларның дүржулгазын иептередир, чарыштың деңнелдиин, көскүзүи чедип алыр дээш тодаргай хемчеглерни алыры соцгаарлаттынмас сорулгаларның бирээзи.

Автопарк ажыглалын экижидериниң өске аргазы — септелгениң шынарын экижидери. Артык кезектер-биле хандырылгаже сагыш салыры чугула. Септелгете турарының үезии кызырар дээш курлавырны долу ажыглаарын септекчи бригадалар чедип алыр апаар.

Хандырылга чурумунуң сула байдалы сөөртүлге ажылын эки организастаарынга шаптыктыг болуп турар. Кожуглариы ажыглаарын калбартыр, будүрүкчүлүг эвес туруушкуннарны болгаш машиналарның курут маңнаарын кызырар сорулга туруп турар. 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкынарында чүүк сөөртүлгезин 18—19 хуу, ниити ажыглалдың автобус парыгының пассажирлер аргыштырылгазын 14—16 хуу көөлдерни көрдүгеи. Съездиинң шиитпирлерин амыдыралга болтаалдырар дээш коллектив бүргүү бүрүн беримчелиг ажылдаар хүлээлгелиг.

А. ХОВАЛЫГ.

МООЛЧЕ АЪТТАНЫПКАН

СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар болдурган социалистиг чарыштың тнилекчилери — көдээ шичилериң удуг болуу Моол Арат Республикаже бо хүннерде аътганыпкан.

Турисчилериң арасында Ленин, Октябрь революциязы болгаш Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериниң эзилектизи Тес-Хем районуңу «Чодураа» совхозтуң малчыны И. С. Дэнзурун, Маадыр-ие Д. Ш. Минчей, ажылчыннар А. О. Допаан, С. Ч. Эртине база бар. Партийжи съездиге алдар болдурган чарышка Чөөн-Хемчик районда «Искра» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының малчыннары тнилекчилер болгулаан. Ук ферманың алды саанчызы МАР базар путёвкалар-биле шаңнаткан. Ол дээрге Күш-ажылчы Алдар орденниң III чергезиниң эзилекчизи, «Күш-ажылчы шылгарал» дээш деп медаль-биле шаңнаткан беш чылдың шалыпчызы В. С. Куулар, чарыштың муриакчылары Б. Б. Монгуш, Д. С. Сат, С. С. Сая, Т. К. Ооржак олардыр. Оон-биле кады бөлүктүң составында Тес-Хемниң «Кызыгааржы», Чөөн-Хемчиктиң «Тыва», «Большевик» совхозтарының ажылчыннары кирген.

Эде тургустунуушкун

ЧҮГЕ ШУУДАВАЙН ТУРАРЫЛ?

Эде тургустунуушкун! Ажылчыи кижиден эгелээш министрге чедир кижи бүрүзү бо бедүүн база белеи эвес ажыл-чорудулгада хаара туттунган. Ынчалза-даа оон кол чүгү күш-ажылчы коллективтерге онаашкан. Күш-ажылчы коллективтериц эде тургузуушкунуиуп баштайгы эң шыңгыы шылгалдазы—он ийиги беш чылдың бирги чылының планныг онаалдаларын күүседирн.

Экономиктиг өзүлдениц темпилерии бедидер, дүргедээшкиинн база эде тургузуушкуиу амыдыралга боттандырар дээш күш-ажылчы коллективтер бүгү курлавырларны мөөнцеп, ажылдың шынарын болгаш ажыктың бедидерииче ажыл-ишчилерии үлап, кижи факторуиуп ролюн күштелдирер ажылды эгелей берген.

«Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкынның «Тыва агроспецмонтаж» трезиниң орук кылыр № 8 көжүп чоруур механизастаттынган колоназының ажыл-ишчилери кандаар эде тургустунуп эгелей бергеил — деп айтырыгны КМК-ның начальиги Юрий Монгушович БАЙЫРГА бистиц корреспондентивис М. Оюн салган.

— Он ийиги беш чылдың баштайгы чылында коллективтиц ажыл-ишчилери 2 миллион 250 муң рубльдиң тудугмонтаж ажылдарын кылыр соруглалыг. Кандыг-даа ажылды чедкишкиниг чорударынга кижи фактору улуг роль-дуг. Ынчангаш улустуң ажылдарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары чүгүла. Бистиц ажылывыс көжүп чоруур байдалдыг болганда, кижилер чурттаар вагончиктер кол иеттиниер. Бо чылын бистиц ажыл-ишчилеривис Балгазын, Владимировка, Арыг-Узуу, Арыскан, Хадын. Сизим суурларда ажыл-агыйларның иштии оруктарын тудуп, чаагайжыдарында ажыллап турар. Шак мындыг быдаргай черлерде ажылдап турар улузувуска чурттаар вагончиктер, чедишпейи турар. КМК-ның алды участогунуң чүгле ийизинде вагончиктер бары планныг онаалдаларны чедиишкиниг боттандырарынга шаптыктап турар.

Иштики оруктарын кылып берип турарывыс ажыл-агыйлар-биле чыл эгезинде-ле херээни чарып ап турар бис. Орук тудуп, чаагайжыдылга кылып ажылдап кээр кижилерге бажың-балгатты совхозтар үндүрүп бээри ол керээде көрдүнген. Ынчалза-даа чамдык совхозтарның удуртукчулары керээни чарып-даа алгаш, оон күүселдезин херекке албайи турары канчандаа таарышпас. Таңдыда «Россия» совхоз (директору Байгажаков) орук кылып ажылдап турар кижилерге чурттаар бажың үндүрүп бербээн. Улуг-Хемде «УТКА 25 чылы» совхоз (Ч. Чигжит) аъш-чем айтырыгны тургузарга, боттарынар хандыртыныцнар деп сылдак каккаш, хереке албайи турар. Бистиц оруктуларывыс бо ажыл-агыйларның иштии оруктарын кылырында ажылдап турар болганда, бо айтырыгны ол черинге шиитпирлеп болур арга бар. Чер-черде ажылдап турар ажылдакчыларывыска таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш оларның чурттап турар черлеринде соодукчуларны болгаш телевизорларны тургузуп берген бис. Көшкүн байдалдыг болгаш орук кылып ажылдап турар кижилеривиске столовая-ларны тургузуп, поварлар-биле четчелээн.

Күш-ажылды организастаарын экижилеринче кичээнгейии улгаттырып, ажылды бригада хевири-биле организастаарын непперединиче кичээнгейии салып турар бис. Балгазында, Владимировкада ажылдап турар А. Буниниц, Сукпакта ажылдап турар Г. Черепановтуң бригадаларын бот-орулга-чарылгаже шилчиткен. Кол ажылларны механизастаар хемчеглерии боттандырып турар. Чер ажылын механизастаары уламчылавышаан. Автокрановщиктерни ажылдаан шагын барымдаалап төлээр шаңналдыг төлевирже шилчиткен соонда, оларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүү бедээн.

Колоннаның материал-техниктиг хандырылгазы кошкак деп дорту-биле чугаалаза эки боор. Механизмнер-биле иетче хандыртынмаан. Бо чылын бистиц коллективтиц ажыл-ишчилери 2 миллион 250 муң рубль хемчээлдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылыр деп үстүиде чугаалаан болгай мен. Бо бердинген онаалданы күүседириие норма ёзугаар алыр болза, биске 6 экскаватор, 4 бульдозер, 3 автокран керек. Оон чүгле 50 хире хүүзү-биле хандыртынган бис. «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкынның механизация эргелели бистиц бо механизмнер-биле хандырар ужурлуг. Ынчалза-даа ол эргелел оиу биске бербейи турар. «Ол механизмнериц өртээн бүрүи төлеп бергеш, ап болур силер» деп харыы берип каар боор-дур. Үжурунда чаңгыс системада ажылдап турар организациялар болганывыста механизация эргелели ук техниканы бистиц балансавысче дамчыдып бээр турган. Эде тургустунуушкуиу шуудээдып чадап турарын бо база хереченлеп турары ол.

«Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкынның удурултазының талазындан эде тургустунуушкуиу шуудадып чадап турарындан мартың ийиги чартыындан эгелеп планныг онаалдаларывысты күүседип чадап тур бис. Оон чылдагааны техника-биле хандырылганын кошкаа. Бо үеииц дургузузунда Арыскан оруун кылырына 120 муң рубльди шингээдип алыр тургаш, чүгле 31 муң рубльди, «Россия» совхозтуң иштики оруктарын база-ла ол хире түңне кылыр тургаш, 77 муң рубльдиц тудуг-монтаж ажылдарын шиңгээдип алдывыс. Биске механизмнерии дүргеи дамчыдып берген турган чүве болза, планныг онаалдаларны ыракта ажыр күүседиптер аргаларывыс турган. Дүргедээшкиигe бир шаптык кадыш турар чүве ол деп санап турар бис.

Тожуиуң Сизииде мяш сөөртүр орук кылырында 10 кижи ажылдап турар. Оларга 1 бульдозерии база бызыглаан. Ында ажылдап турар ажыл-ишчилеривистиц ажылдап турары эки. Ынчалза-даа мынчага чедир чагыкчы кымыл дээрэи билдинмейи турар. Кылган ажылывыс дээш акшаны кымның төлээри билдинмес. Мурнунда турган «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның Чадаанага турган бот-орулга-чарылгалыг участогун бистиц КМК-га шилчидер деп январь айда аас-биле айтыышкын келген. Оиу биске дамчыдып бээр дугайында бижимел дужаал чок.

Орук кылыр ажылдарның смета-төлевилел документациязының экспертизазын кылыр организация турар ужурлуг. Шак мыиыг организация «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкында чок болганывыстан туттунуп турар объектилер тудуунуң каттышкан дирекциязы (М. П. Залевский, А. А. Михайленко) ажылдың ертээи чиигедир дээш бистиц киирген документациявысты шыйып каапгар таварылгалар эвээш эвес.

Специализация төнчүзүнге чедир кылдыимаанындан ажылдың шынары ам-даа куду. Оиу шынар талазы-биле комиссияның шуппеи ажылыбиле тайылбырлап болур. Ажылдың шынарын экижидер, оон ажыктыын белидер, кижи факторуиуң ролюн күштелдирер дээш эде тургустунар талазы-биле ажылдар ам-даа муриувуста хей.

Ю. БАЙЫР,
орук кылыр № 8 КМК-ның начальиги.

ТОРГАЛЫГНЫҢ УНУНДА

●*Очерк*●

АПРЕЛЬДИҢ ТӨНЧҮЗҮ. Улуг хат Өвүр дургаар үш дүи-хүи дургузуида улуп келген. Ында-хаая ол хар-биле шыва шаап тургулаан. Көшкен өглер-даа өглеттирбес, түлевээи мал-маганның дүгүи авыраиналып-ла турган.

Ыр-шоорда кирген Торгалыгның, Шаалааштың унунда одарларда мал-маган ыяшдаш ораэында, ыжык черлерде бөлдүнүү берген тургулаан. Малчыннар, кыштың соогунда ышкаш, дуктүг негейлерии кеткилелкеп, бөрттериииң халбаңнарын дүжүргүлеп алгылаан. Кадарган малыиган чарлыр аргазы чок. Улуг хатка мал-маган чидип болгай, ыт-кушка таваржып болгай.

«Торгалыгның улуг арты долу чокка чыдар эвес». Чоп шаг-төөгүден ырлап каан. Кызыл-Хөө дагның кырында кара булуттар дириглеп, бажын ак хар шыпкан, эдээиде хат хиилевишаан.

Бис Торгалыгны өрү хап чорүй, эдээнде кыштатга келдивис. Машинаның-даа, бажыиың-даа эжиктерии улуг хат дүй шаап турду.

Бажыңга кирип келдивис. Ээи. Биллингир херек: кадыг өйде өөнге олурар малчын турбас. Орун-дөмээш шевергин кылдыр эдип каан, арыг-сылыг чылыг-чырык бажың болду.

Дөрде стол кырында кызыл бижик делген каан тур: «Хүндүлүг Үйнукай Доңгаковна Датыяты! ССРЭ-ниц Дээди Советиниц Президиуму Силерге «Маадыр ие» хүндүлүг атты тывысты».

Өвүр районуиуң Торгалыг совхозуиуп мурнакчы хойжузу Даш-оол Сүндүевич Кыргыс-биле бистиц ужуражылгавыс чазактың шак мындыг өидур бижиидеп эгеледи. Бо дээрге аиаа-ла таварылга эвес, эөлери чок ээи бажыңныц арын-шырайын ол бижик хереченлеп турду. Чижеглеп чугаалазарга, бо чылыг-чымчак уядан он ажыг кушкаш оолдары тарай ужуп үнген-дир. Олар ам кайда-кайда, кандыгкандыг ажыл-иш кылып, чонунга бараан болуп чорлар ирге? Бүкииы бажың!

— Бо малчын ег-бүлеии шагда-ла билир мен — деп, бистиң-биле кады келген ветеринарин эртемнериниц кандидады Илья Дөңгүр-оолович печка кырында шайны болула кудуп иже берди. — Хөй ажы-төлдүг өгүңүп аъш-чеми кеззэде изиг-чылыг турар боор чүве. Шагда бо малчыиның адазы Сүндүү ирей Чозала хойжу бригадага турган. Ол нарын дүктүг бир хойдан 4 кг чедир дүктү кыргып ап турган.

Ынчаар-ла ээи бажыңга шайлап, чылыгын олурувуста, малчыиның кадайы Үйнукай Доңгаковна далаш-биле кирип келди. Ол сесиирге додарлыг тоннуг, бажын дуй аржыылдыып алган болду.

— Чаш хураганнарже чардыккаш, эскербээн-дир бис — деп, Үйнукай Доңгаковна мендилежир мурнунда-ла чугаалаиып кирип олур. — Бир көөрүмге, бажың эжкинде машина туруп алган, кайгай бердим. Экии! Шайлаиар харын, соок-чарга чораан улус. Бисти маиаш чоор силер, кажаа ишти кирген соонда дээш үнер эвес бис. Ам артында, хадааш туруп берген.

УЙНУКАЙ Доңгаковна база хойжу кижи, малчыннар дылы-биле алырга, «ийи-дугаарлап» турар. Ол база чугула болбайи канчаар, ынчалза-даа кол херек — Маадыр не кижи-дир. Бистиң чугаазыс, чүүүл-даа мурнунда, уруг-дарыгда бардыы. Оон күүүр ава кижиниц арын-шырайы безин чырый берди.

Уруг-дарымның дугайын Үйнукай Доңгаковна шээжилеп алган шүлүү ышкаш өөрүшкүлүт, чоргаарааллыг чугаалап орду, мен чамдыктарын чедир доктаадып ап четтикпедим. Катап айтырарымдан диливээн мен, не кижиии хүндүлээнимдээ ол болгай аан, чугаа иилиге бөөр дээш сезиндим.

— Үш уруум Красноярскиле өөренип турар — деп, Маадыр не чугаазын улады — Эмчи, зоотехник, арга-арыг ажылдакчызы болур. Абаканда база бир кижи бар. Улуг-Хемниц Хайыракаида бирээзи ажылдап турар. Оон артканнары Торгалыгда өөренип турарлар. Ой, шынап, Бай-Тайгада кижиивис...

Ие кижиниц чүрээ, не кижиниц сеткили ындыг — хамыктың мурнунда ажы-төлүм дээр. Ону хажыызындан кымдаа долу бижип шыдавас.

Эжик ажыттыган соонда, улуг хаттың эзини бөле шаап келди. Оон-биле кады чылыдыр кеттинип алган аныяк херээжеи кижи кирип ор.

— Бо совхозтуң мурнакчы сакмачылларының бирээзи Давыс Монгуш-тур — деп, бистин-биле кады келген, Торгалыг суурда библиотека эргелекчизи Полина Өртемей баш улур тайылбырлай берди.

— Малчыннарга үргүлүү номнар чедирер болгаш оларны эки билир мен. Ном номчууру база шыырак улус чүве. Давыс дээрге моол ат-тыр ийии, тывалаарга дус дээи. Чер-чуртунга сүүү-биле ада-иези мынчаар адап кагды ыйнаан. Ындыг кижи Дус-Дагның адын сыкпас.

Шынап-ла, ындыг болду. Монгуш Давыс бирги эвлегеде 100 аяк хураганны доруктурган. Нормазы 90 хураган. Ам ол кодаида 131 хураганны өстүрүп турар. Оон эжи Кыргыс Чодуу база 100 ажыг хураганныг. Олар ийилээ мүнөө чы сакмачылар. Монгуш Давыс биле Кыргыс Чодуу эртекеи чылын мактаткаш, Москвага чедип чорааннар. Малчын кижиниң чымыжы каяадаа хүндүлүг!

Ол аразында коданиың кол хойжузу Даш-оол Сүндүевич Кыргыстың ээлүзэ келди. Ол одарда хоюндан халдып олур. Даштыгаа тура, оон аъдының чел-кудуруун куштуг хаттың селберегиидир шаап чораанын кердүм. Хойжу чылыг негейден аңгы дилги кежи берттүг болду. Аңчы шынарлыы черле илдеп. Он ажыг уруг-дарыгның адазы-даа бол, аныяксы хөлчок, ак шырайлыг, сегелиидеи кыскыл салдыг.

Мээи эң баштай-ла салыр айтырыимны журналистер билир боор.

— Силериин коданыиарда чеже хой барыл, малчын?

Даш-оол Сүндүевич эвү шээжи-биле билир хирезиидеи, дептерии ашкаш, салаазыбиле айытты.

— Бо хүнде дөрт чүс чедиі...

База-ла билдингир айтырыг: Төрүүр чүс хойдан чеже хураган алдынар?

Борта малчын ылыртына берген ышкаш болду. Оол ындында-ла сыгыр карактарын улам ямирертеш, кезек боданып олур.

— Үш чүс хураган менди — Оон улай немеди. — Хоювус ам-даа төрүп турар...

Кайгавас аргам чок болду:

— Апрель төнүп турар. Хоюнар ам-даа ооллавышаан. Өске районнарда чоп...

Хойжу тайылбырлаарын ораллажып эгеледи:

— Өвүрге час орай дүжер. Чери ажык, хаттыг, соок. Өске черлерге бодаарга, хойиу орай төрүтсе кандытыл дээш, шенеп көөр дишкеи бис. Бир дугаар дуржулганы бистиң коданывыстан эгелеп турарывыс бо.

Хой ажыл-агыйының талазы-биле эртемден кижи орда, мээи мунганын орган херээм чүү боор. Илья Дөңгүр-оловичиче көрдүм. Меиээ эртемге үидезилеттинген тайылбыр керек.

— Чугула эксперимент-дир Эш Кызыл-оол «эксперимент» деп сөстүң таваан каратгыр шыйды— Тываның районнарының агаар-бойдузу бир дөмей эвес. Амгы үеиниц малчыннары иизы-бүрү экспериментилер дугайын чугаалап турар, ол солун херек-тир.

Бо хүнгү негелде ындыг — малчын-даа кижи, эртемдеидаа кижи ажыл-агыйны чаартыкчы ёзу-биле эде көрүп турар. Бир эвес дуржулга бадыткаттынар болза, ажыктыг болза, ону херек кырында боттандырар керек.

Мээи айтырыым ам база билдингир:

— Бир хойдан каш кг дүк ап турар силер, Даш-оол Сүндүевич?

— 1,5 кг.

— Эвээш-тир — деп, эртемден дораан үне кирдм. — Мен сээи ачанга алды чүс баш нарын дүктүг хой дужаан бергеи мен. Ооиу кайыл?

— Алды катап төрээи соонда кыраан. Күрүиеге дужаан кан бис.

— Сээи хоюн?

— Мээи хоюм шокар.

Мен шынап-ла оон дугайын чугаалажып олурар улус деп бодаан мен. Хаттыг-даа бол, даштын кажаага бардывыс. Илья Дөңгүр-оолович шааран кажааны ажа халый бергеш, хойларны түдүп, дүгүи ажып көрүп, чугаалаигап тур:

— Бо нарын дүктүг хойдур. Моозу чартык нарын. Шынап-ла шокар. Чүге бонидировка кылбаиыл?

— Совхозтуң түскай эртемниглери боже кичээнгей салбайи турар — деп, малчын тайылбырлады.

— Хойжу кижиниң база күлүүлгези-дир...

Д. С. Кыргыс дуржулганыг болгаш хоочун хойжу, шаңналмактаддары-даа хей. Ынчалзадаа эртем ёзу-биле ханылаарга, оон ажылында оюк-дежик черлер база бар болду.

Оон соонда Торгалыг унунда Кара-Талдың хойжу бригадазынга бардывыс. Орук-ара солун хөөрештивис. Торгалыгның бир адыры — Виктор Көк-оолдуң «Хайыраан бээчида» Шалаащ ынаар тайга талазынче өрүмнеп үне берген чыгты.

Ары Торгалыг чурттуг Ч. Д. Кызыл-оол бо Торгалыгны база шаг-шаанган кончуг эки билир. Аъттыг, чадаг эргип пат болган, хой-даа кадарып чораан.

Торгалыгның толураажы,
Дозур кара уруглары.
Шалааштың шалыраажы,
Чараш кара уруглары.

Илья Дөңгүр-оолович ындыг одуруглар-даа сагыиды.

Хойжу бригаданың төвүнге бисти бригадир Роман Давын-оол уткуп алды. Аныяк оол, комсомолчу. Совхозтуң удуртур ажылдакчыларында, тускай эртемниглериие дангаарла аныяк кижилер апарган. Ажыл-агыйның «изиг» турушгарынче оларны депшиткеи черле чөп.

Ужуражылгага тыва уксажыглыг хойиу өстүрер дугайында чугаа база кончуг изиг болду. Бо шагның малчын кижилери бижик-билиглиг апарган, эртемдеии сүре мунуп-ла турдулар:

— Хой ажылында уксажыдылганың ' сандараан ужуру чүдел?

— «Шокар» хойну канчаш эдерил?

— Үк черииң агаар-бойдузунга таарышкан тыва хойну чүге узуткаанын?

— Тыва кошкарларны кайыын алырыл?

— Тыва хойну катап эгидер арга бар бе?

Эртемден болур-чогуур харыыларны берип-ле турду. Ынчалза-даа Торгалыгның доштуг суунга ышкаш, «эштир» ужурга база таварышкылады.

Чүгле хой дугайы эвес. Бо шагның малчыннары шыырактыр, литература болгаш ураи чүүл айтырыгларынче база кадалып турдулар:

— «Хайыраан боттуг» үреп каан дээр шын бе?

— Ону бо төрээи Торгалыгнга кажан көргүзерил?

— Кажан черле тыва кииө көөр улус бис?

— Силериң «Үйгу чок Улуг-Хем» деп чогаалыңнар удааны ол бе?

Мен база «салдап» шаг болдум.

Торгалыгның хойжуларын солуп улус чорду. Өвүрүнүң ажыл-ишчилери-биле ужуражып чугаалажып, ында кижи бүрүзү СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төнгүлүг шиитпирии эде билир-дир, ону амыдыралга боттандырар дээш карак кылып ажылдап турар-дыр деп түиелдп кылбас арга чок.

Торгалыгны кулу хап балып олурувуста, оон эргииде үш чалым бисче хереп алган турду. Оларның дугайын мурнуида мынчаар бижээн кижи мен:

Чогун-барын көөрежир дээш
Чогаалчылар чылган дег,
Үш-Түрүг чаңгыс черде
Үелештир көстүп турар.
Савырыла үстүү турут
Сарыг-оолду сагындырар.
Ортаа турут Көк-оол шыкаш,
Оон адаа — Кызыл-оол дег.
Мынчап көөрге, Торгалыгның уяу чүгле малчыннарының хойжуларының эвес, чогаалчыларының база чурту-дур деп бодал кижиниң сеткилин соок хаттыгга бээри чылдыын көөр.

К. КУДАЖЫ.

АЖЫЛ-ИШ ХАЙНЫЫШКЫННЫГ

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылының часкы хову ажылдарын «Барлык» совхозтуң тараажылары болгай эвес эгелээнир. Амгы үеде Барлыктың делгем ховузунда көрүн болбаазырадыр, үрезии чаштырар машиналар кошкан тракторларының даажы эртеи эртеден, орай дүнеге ишти үзүктелишкии чок. Совхозтуң төп бригадазында болгаш Аксы-Барлык салбырының хову турлаҕларында ажыл-иш хайнығып турар.

Совхозтуң ийи салбырының механизаторлары көрүн болбаазырадып, чер чарары-биле чергелештир үрезии база чаштырып эгелээн. Төп салбырның механизаторлары МТЗ-80 маркалыг 10 трактор-биле Чыраа-Булакта 260 гектар черге сула үрезинии чаштырып тараан. Олар иинтизи-биле 1170 гектар черге сула үрезинии чаштырар. Оларның-биле кожа Т-150 маркалыг ийи, ДТ-75 маркалыг дөрт трактор 117 гектар черии болбаазырадыр. Үрезии чаштырылгазында ажылдап турар механизаторлардан Сарыглар Чүдек-оол, Моңгуш Хоптак-оол оларның агрегаттары шалыпкыи ажылдап, хүи нормазын күүседип турар.

Аксы-Барлык салбырының механизаторларыиан адашкылар Саиал Хертек, Владимир Хертек болгаш Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг эдилекчизи коммунист Кызыл-оол Моңгуш оларның үрезии чаштырар агрегаттары сула чаштырып турар. Олар СЗС—2,1 деп сеялка-биле 130 гектар черге сула үрезинии чаштырганнар. Иинтизи-биле олар 657 гектар черге, оон иштинде 400 гектар суггаттыг черге сула тарыыр планныг. Мында хөрзүн болбаазырадыр дөрт трактор ажылдап турар.

Хову ажылдакчыларының ортузуида социалистиг чарыпты калбарткан. Бүгү-ле ажылды шынарлыг кылыр, тарылгага чаа деп-шилгелиг аргаиы ажылдаар дээш тараажылар ортузуида тайылбырмассалыг ажыл калбарган.

Ховуда ажылдап турар ажыл-ишчилериц ажылдаарынга, дыштанарынга таварымчалыг байдалдар тургустунган. Ынчангаш часкы хову ажылдарын кыска хуузаада, шынарлыг доозар дээш чарыи улам калбарган.

Х. МОҢГУШ.

МУРНАКЧЫЛАРНЫҢ БИРЭЭЗИ

Машина-техниканың, механизатор кадрларның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның күжүи бо хүннерде чүгле чаңгыс салбырже мөөнцепкен. Ол черде чөптүг. Чүге дээрге Шаңчы — «Найырал» совхозтуң тараа ажаан өстүрер кол шөлү. Бо чылын ында тараз шөлүнүң 700 гектарын интенсивтиг технологиге-биле болбаазырадып турар. Механизаторлар чемнигчидилге чорударын дооскан, үрезии чаштырылгазынче кирген.

Часкы тарылганың социалистиг чарыжының бирги одуруунда Олег Комбу чоруп турар. Май 9-ка чедир ол 400 гектар шөлдү чемнигчиткен. Бөгүнде үрезии чаштырылгазынче кирген. План ёзугаар хонукта-ла 18 гектар шөлге үрезии чаштырар тургаш, херек кырында 27—30 гектарның үрезиии чаштырып турар.

— Бисте дуржулганыг трактористер эвээш эвес. Олар эртекеи чылын чүгээр дужуттуг өстүрүп алган. Ортумаа-биле алырга, бир гектардан-на 14 центнер тараны ажаап алган. Чамдык шөлдерииң дужуду 30 центнер чедип турган. Ол дужүтту өстүрүп, ажаап алырынга Олег Комбу эки киришкен. Бо чылын ол базала багай эвес ажылдап турар, тараазыны арга-дуржулгазы белээи — деп, салбыр эргелекчизи О. Х. Норбу трактористи мактап чугаалады.

Эдилээни машина-техниказынга каминыг, шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар боорга, эртken чылын механизаторга чаа Т-150 маркалыг трактору быжыглаан. Ол ам төрээн совхозунда сес чыл чедир, Балгазында механизация училищезиин дооскан соонда, ажылдап турар.

Даанган ажыл-херээнге харыысалгалыг, хөй-иитии ажылдарынга идепкейлиг, эш-өөрүбиле быжыг найыралдыг ажыл-ишчиии партия эге организациязы бодунуң хүрээлеңиие киирип алган.

А. ОКСУР.

Беш чылдың кижилери

«Тыва кобальт» комбинаттың капитал тудуг участогунуң комплекстиг бригадазы Хову-Аксы ажылчын суурнуң социал-культурал-амыдырал кавызыиың тудугларын болгаш чурттарга бажыннарын тудуп келген. Он чыл ажыг үеде бригада суурнуң үш кезиин тутkан.

Ам коллектив 784 олуттуг школаның монтаж ажылдарын чорудуп, 18 аал чурттаар чурттарга бажыңының таваан салып, үш ийи аал чурттаар бажыңның брузун эптеп салып турар.

Тудугжуларның хөй кезии иизы-бүрү мергежилии шиңгээдип алган. Бригадада сантехниктер, монтажниктер, дашчылар, бызаңчылар бар.

Коллективте ажылчын өг-бүле салгалын Саттар деп адап турар. Адазы Экер-оол Барканович-биле кады оолдары коммунист Вячеслав болгаш комсомолчу Мирослав ажылдап турар. Өг-бүленің эзэи—тудугиуң хоочуну бодунга бүзүредиир салгалды кижизидип алган.

Ак-оол Норбуевич Чолдак-оол база бодунуң оглу Николайны бригадага эккелген.

Интернационалчы ол коллектив капитал тудуг салыышкынын шиңгээдип алыр талазы-биле бердинген даалгаларыиы чедиишкиниг күүседип турар. Бо чылын өлээи каш металлургтарның болгаш дагжылдарның өг-бүлезин бригаданың туткан бажыңнарынче чаа көжүп киргенин байырлаарлар.

Г. ГОНИН.

ЧУРУКТА: Э. Б. Сат бодунуң оглу Вячеслав-биле. Авторнуң фотозу.

Иван Романович Сергеев Таңды районнуң ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозуиуң машина-трактор мастерскаязында слесарь-инструментальщик болуп ажылдап турар. Ол мергежилиниң айны-биле калбак профильдии механизатору: чоланчылап, комбайн башкарып-даа шыдаар. Устүиде адааныыс ажылдарны И. Сергеев совхозка чээрби дөрт чыл дургузунда кылып келген. Каяа эң херектиг болган болдур, анда ажылдап турган.

Техника септээри — харыысалгалыг ажыл. И. Сергеевтен эки чаа кезектерни кылып, үрелгеннерии катап эде тургузуп билир кижи МТМ-де чок деп болур. Оон хөй-иитичи даалгалары база харыысалгалыг. Иван Романович цехтиң профэвилел комитединиң кежигүнү, идепкейлиг контролёр. Хөйиитлиниң социалистиг өнчүзүн камгалаарынга эвээш эвес үлүг-хуузун киирип чоруурларның бирээзи ол.

ЧУРУКТА: Иван Романович Сергеев. А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ТУДУНГУР БРИГАДА

Хандагайты суурнуң Найырал кудумчузунуң бажыигэ чедип ховук бүрүнгаар өрген безин чок турган шөлге шлактан кутkан бажың бедип үне бергенин кижи кайгап хаммас. Сонуургааш чанынга кыаштап чеде бердим.

Ында дугаары 6 КМК-ның ийи дугаар тудуг бригадазы ажеегеп тур. Оон бригадири Василий Төмүрович Доңгак-биле чугаалаштывыс.

— **Моон мурнунда каяа тудуг кылып турдуңар, планыларның күүселдези кайы хире болганын?**— деп айтырдым.

— Март айда «Коммунизмче орук» совхозка ийи аял чурттаар бир бажыңлыг тудуун хуусаадан эрте доостуувус. Комиссияга «эки» деп демдек-биле хүлээткеи бис. Ам бо Хандагайты суурда мал эмнелгезиниң чагыын ёзугаар чурттарга бажыңын тудуп тур бис. Көрүп тур силер ыйнаан, ханазы бүрүн доозулгаи. Май 20-де дооэар деп планныг улус бис.

— Бригадацарда каш кижи барыл, коллективтиг керээ ёзугаар канчаар ажылдап турар силер?

— Бригадавыста 6 кижи бис. Оларның-биле танышар деп бодаар болзуңарза, шупту бо-дур: Бады Моңгуш, Пилов Моңгуш, Евгений Кашкар-оол, Чкалов Ондар, Хайдып Тумат. Бо оолдар шупту бир демиг, найыралдыг. Эрген 8 шактан эгелээш, кежээ ииир дүшкүжеге чедир туруптар улус. Коллективтиг керээ ёзугаар ажылдаарга ковчуг-ла эки чүве бо. Ажыл шагы үзер, ажылдан озалдаар кижи база чок болур. Чүгле ажыл дээш туруптар. Кижи бүрүзү хүи нормазын 130—150 хуу күүседип турар. Айлә ортумаа-биле 450—500 хире рубль ажыл төлевирин ап турар бис. Бригадалар арасында калбарган социалистиг чарышка ийиги черии адаамыс-даа. Холувус дыцыг, бальдырывыс быжыг. Шөлээлеп алгаш бир черже туристеп чоруур деп турар бис.

— **Дугаары 6 КМК-ның баштаар черии материал-биле хандырылганы кайы хире чорудуп турарыл?**

— Хомудалывыс чок. Материал-биле-даа, машина-техника-биле-даа ай-шаанда хандырып турар улус бо.

Бригада кежигүнерии кым дээи налыыңыг бир үениң оолдары болду. Олар шупту-ла иизы-бүрү мергежилии шиңгээдип алганнар. Хөөредир болза шала салганда — бызаичылар, хаиа кутkанда — пашчылар.

Олар ол тудугну дооскаш, чаа школаның тудуунче кирипгерии планнап турар. Бригаданың мурнунда салдыиган соруиа улуг дээрэии бригадирииң чугаазындан-на илдеп болду. Ижи-ле бүтүүи. Тудугчуг бригада-дыр деп билип алдым.

М. МОНГУШ.

КОПТАРЫШТЫВЫС

«Торгалыг» совхозтуң бухгалтериа коллективи улуг экономист Арагачы Кыргысович Далай-оолдуң удуртулгазыбиле совхозтуң малчыны Кончук Даш-оолдуң кыштаанче хаптывыс. Кыштаг совхоз төвүиден 27 км ыракта туоар. Часкы орктуи малгаш-балалыг, ошкул-чидгил шаптаравыиыг бергеи кончуг болду. Малчыига дуза чедирери-биле бо чылын ийи дугаар кээп туварывыс'ол.

Малчыиның коданы, мурнакузу ышкаш, арыг-силиг, казжада хураганнар шыырак. Коошпада сут, дус, шагикала сиген-даа четчир. Кажаанч дөрт шак дургузунда коптарып доозуптувус. Бо ажылга Далай-оол, Валентина Кызыстар, улуг бухгалтер Доягак Дамба, бухгалтерлер Клара Саичы, Рая Доржу, Баяи Монгуш, Василь Бадырғы, Саидан Таан-оол дээш өскелер-даа эки ажылдааннар. Малчын Кончук Даш-оол шефчилерге улуу-биле өөрүп четтиргеиии илереткеи.

Б. ТӨМҮР.

ХООЧУННАРНЫҢ ҮЛҮҮ

Мал ажылынга харыысалгаиы күштелдирер, күш-ажылдың будүрүкчүлүүи бедидер, малдан алыр продукциияны улгаттырар дээш күженнишкиниг ажылдап турар ишчилер-ле хөй. Оон чижээиге Чөөн-Хемчиктс СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүи сүтбараан фермазында мал ажылынга хөй чылдарда ажылдап келген саанчылар, кадарчылар болгаш бызаа ажаакчыларын киирип болур. Төрээи совхозунга анывандан тура саанчылап, кадарчылап, күрүеге эки шынарлыг хөй сүттү болгаш эътти будүрүп келгеннерге хоочун саанчы болгаш кадарчы Раиса Куулар биле Доржу Сат оларны хамаарыштырып болур. Азыралда чаш бызаларының байдалы кандыг турарын Раиса Куулардан айтырарывыска, мынчаар харыылады:

— Менде быжыглаан чаш бызаалар 40 ажыг, олар онча-менди. Хонукта ортумаабиле бир бызаадан 400 грамм немелде «денэиии ап турар мен. Чаш бызааларны чылыглаан кажааларга үскеш, баштайгы неделя иштинде иезиниң сүдү-биле эмзирип, азыраи турар бис.

Ийиги неделяда бир литр сүтке ынча литр шайны холаап, немей берип, чоорту немге өөредип эгелээр бис. Чаш малдың чеми-даа бар, аарый берген таварылгада эмнер база четчир. Салбырда мал эмчизи С. Куулар чаш малдың кадыкшыл байдалын доктаамал хайгаран турар.

Бо хоочун кадарчылар бедик арга-дуржулгазын аныктарга дамчыдып бербишаан.

К. ТҮЛҮШ.

Даарта—Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин аттыг пионер организациязының төрүттүнген хүнү

САЛЧАК ТОКА АТТЫГ ДРУЖИНАДА

Ак-Довуракты № 3 школазында Салчак Тока аттыг пионер дружиназында үш тиилекчи отряд бар. Пионер вожатыйы М. Даржааның удуртулгазы-биле уруглар эвээш эвес ажыктыг ажылдарны кылып чорудуп турар.

Салчак Токаның ажыл-ижинге тураскаатказы чыштар, час журналдары солуп эртип турар. Крупскаяның уругларга чагааларынга хамаарыштыр отряд чыштарын эрттирген.

Уран түүлге хандыкпыл-дыглар дружинада хөй. Культура ордузунда түрулга, танцы бөлүмнеринде, музыка школазында пионерлер өөренип турар. Школага эрткен политиктиг ырлар конкурузунга отряд бүрүзү идепкейлиг киришкен. Эвилелдешкен республикалар неделязын организастаан. Уруглар акыдүмда республикаларның улустарының ырларын, танцыларын, оюннарын оларның национал хептери-биле күүсеткен.

Күш-ажылчы десантыга отрядтарның киирип турар үлүү эвээш эвес. Урулларның кылганы аъш-чем ярмарказынга ада-иелер база келген. Аъш-чем садыглаанындан алган 115 рубльди олар Тайбың фондузунче шилчиткен. Ажылчын хандырылга киллизиниң баазазынга ажылдап алганы алды түс ажыг рубльдиң чартыын база Тайбың фондузунче шилчидер шинтпирлер дружинага хүлээп алган. Отрядтар школаның болгаш хоорайның чагайжыдылгазынга киржип турар. Чоокта чаа алдыгы классчыларны стадионга няштар олурдуруга киришкен. Демир кескиндизи чыыр даалгазын класстар эки күүсеткен.

«Дилээшкин» операция үредүнделдиг ажылдап турар. Дайын киржикчилерни илередир, оларның тулчуушкыннарга киришкенииң дугайында альбомнарны долдуруп турар. Ленинчи өрээлге пионерлериң аалчылары — Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери Ф. П. Кленев, Т. М. Монгуш болгаш өске-даа хоочунчулар-биле ужуражыышкынары доктаамал организастап келген. Пионерлериң тимуржу отрядтары оларга дузазын көргүзүп, бажыңнарынга барып турар. Отряд бүрүзүнде бир дайын хоочунун быжыглаан.

Пионерлерден он сес кижи чүгле «5»-ке, ийи чүс үжен беш кижи «4» болгаш «5» демдектерге өөренип турар. Үжен дөрт эртем аайы-биле болгаш он техниктиг, сес спортчу бөлүмнерде уруглар идепкейлиг киржип турар.

7 «б» класстың өөреникчизи Аяс Күжүгет хостуг хүрешке районга бирги черни эвээш, республика маргылдаазынга киржип чоруур. Футбол бөлүмүнде киржип турарларның саны хөй. Школаның өөреникчилери уругларның спорт школазында бөлүмнерде база барып турар.

Профугланыышкын талазы-биле дружина чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Бүдүүлгелерже экскурсиялар, мурнакчылар-биле ужуражыышкынар эртип турар.

Чымаан Оолак — тиилекчи 4 «б» класстың Валя Котик аттыг отрядтың даргазы. Өөредилгезинге кызымак өөреникчилерни хөйүү адап болур. Багай демдек алган кижи чок. Чымаан Оолак, Володя Самдан, Олег Ооржак, Шораана Сарыглар, Леня Саая, Чейнеш Күжүгет, Оксана Монгуш, Рада Саая, Сайсу Хомушку, Шолбан Хомушку олар үлегерлиг пионерлер.

В. И. Ленин аттыг Бүгүэвилелдиң пионер организациязының төрүттүнген хүнүнде Ак-Довурак хоорайның пионерлери Культура ордузуга чыглып келгеш, кол даалгаларын канчаар күүсегкенин рапорттаан. Байырлыг байдалда октябряттарны пионерге киирип алган. Школаны шефке алган бүдүрүлге коллективтериниң удуртукулары, ада-иелер пионерлериң концертин сонуургап көрген. № 3 школаның 6 «а» класты шинзии база көрүкчүлерге бараалгаткан. Пионерия байырлалында спортчу маргылдаалар, асфальтыга чуруктар конкурузу эрткен.

ЧУРУКТАРДА: Ак-Довуракты № 3 школазының Ленинчи өрээлинде класстан дашкаар ажылдар талазы-биле өөредилге эргелекчизи Д. А. Ондар тиилекчи 4 «б» класстың эки өөреникчилеринге В. И. Ленининиң ажыл-амыдыралының дугайында чугаалап берип турары; кичээл үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Бөгүн—Музейлерниң делегей хүнү

КӨРҮКЧҮЛЕРГЕ УЛАМ СОЛУН БОЛЗУН ДЭЭШ

Музейлер шаг-шаандан бээрле төөгү документилерин, угаан-бодал болгаш материалдыг культураның турас-каалдарын уран чүүлдүң чогаалдарын, коллекцияларның, бойдус байлактарының хевирлерин чыыр болгаш делгеп салыр черлер болуп турар. Баштайгы музейлер эрте-бурунгу Грецияга гыптып келгилээн. Уран чүүл турас-каалдарын доктаамал чыыры XV векте Италияга, Англияга, Германияга болгаш Барыын Европаның өске-даа чурттарынга иептерээн.

I Петриң айтыышкынын ёзугаар 1720 чылда Москва Кремлиниң Чепсек палатазы ховар болгаш үнелиг чүүлдерни кадагалап шыгжаар чер апарган. Эң улуг дээш музейлер XIX векте тыптып келген. Москвада төөгү музейи—1873 чылда, Эрмитаж —1853 чылда, Дрезденде чурук галереязы — 1855 чылда, Нью-Йоркта метрополитен музей 1870 чылда, Третьяков галереязы — 1891 чылда тургустунгулаан.

Чүгле октябрь революциязының тиилелгезинден соонда музейлер бүгү улустуң байлаа апарган болгаш аңаа ёзулуг эртем болгаш культура-чыдыышкын ажылы хөгжөөн. Амгы уеде бистиң чурттувуста 1800 көрүне музейи тургустунган, 12 муң ажыг музей хөй-нинти эгелээшкини ёзугаар ажылдап турар. В. И. Ленининиң Төп музейи, Революция музейи, Совет Армияның Төп музейи, чурумалдыг уран чүүлдүң А. С. Пушкин аттыг музейи, делегейниң болгаш ССРЭ-ниң улустарының антропология болгаш этнография музейи революция соонда чаазы-биле тургустунган. Эвилелдешкен республикаларда, крайларда, областтарда, харын-даа район төптеринде, улут-улуг коллективтерде бистиң музейлер бар болуп турар.

Бистиң чуртувуста эң-не делгереңгей музейлер— чурт-шинчилел музейлери болуп турар. Чуртта ыдыг 600 хире музей бар. Бистиң музейивис база ындыгларның санынга кирип турар. Музейниң бижимел фондузунда үнелиг материаллар хөй. Ону музейниң баштайгы директору турган Владимир Петрович Ермолаев чыып тургускан. Музейниң тургустунганынга хамааржып турар чугула документилерни ол фондуга дужаган болгаш тайылбыр материалды база тургускан.

1926 чылда-ла Тываның чазаанга күрүне музейин тургузар дугайында чугаа чоруп турганын баштайгы совет антропология болгаш этнография экспедициязының отчёдундан номчуур бис. Күрүне музейин Тывага 1929 чылда тургускан болгаш баштайгы экспозицияны 1930 чылдың августа ажыткан. Музей тургустунгандан бээр ам бежен чедя чыл болган. Оон бээр-ле Тываның чурт-шинчилел музейи чонуң үнелеп четпес эртине-байлактарының кадагалакчызы, эртем болгаш культураның төөү апарган. Тыва Арат Республиканы тургусканынга тураскаатказын Кочетовода төөгү-революстуг база ТАРН-ны тургузарынга тураскаатказын Туранда төөгү-революстуг мемориалдар — музейниң филиалдары ажыттынган. Ак-Довуракта болгаш Хову-Аксыда филиалдар бар. Республикада школаларның 22 музейи база тургустунган.

Бистиң музейивистиң фондузунда 49 муң ажыг кезек шыгжаг материалдары чыгдынган. Чүгле сөөлгү чаңгыс чыл дургузунда безин 2,5 муң эксponат немешкеи. Эки фондуну эки баазага, чогуур экспозиция залдарынга делгеп салыры чугула болбайн аан. Ынчалза-даа бистиң музейиниң бажыңы эрги (бежен ажыт чыл дургузунда туруп келген бажың), музей бо бажында киргенден бээр 41 чыл болуп турар (баштай маңаа Шагдыр-Сюрюн клуву, оон соонда театр турган). Байдал таарымчалыг эвес-даа болза, музейниң ажылдакчылары ам бар турар экспозициялар-биле ажылды чорудуп турарлар. Делгелге шөлүнүң чедишпейн турарындан бөгүн музейниң экспонаттарының чүгле 6,1 хуузун көрүкчүлер көөр аргалыг болуп турар. Чуртта ортумак көргүзүдтен безин ол элээн каш катап эвээш болуп турар.

Улуг Октябрьның 70 чыл оюнга уткуштур совет ниитидел төөгүзүнүң залын (Хову-Аксы, Ак-Довурак филиалдары-биле кады) бүрүнү-биле эде дерип кылыры онза чугула сорулга болуп турар. Бистиң ажылывыста кол черни делгелгелерни организастаары эөлеп турар. Бо чылын элээн ажылдарны республикадан дашкаар база чорудар бис. Ленинград хоорайга ССРЭ-ниң Улустарының этнография музейинге делгелгени организастаары көрдүнген. Делгелгениң ады —«Енисейниң эге бажында». Ленинградчылар болгаш хоорайның аалчылары революция мурнүндагы Тываның төөгүзү, уран-шевер кижилериниң шагдагы болгаш амгы кылыгларын дээш өске-даа чүүлдер-биле таныжарлар.

Красноярскиниң Суриков аттыг чурулга музейинге чурулга уран чүүлдүң делгелгези база болур. Уран-шевер мастерлериң ажылдарындан тургустунган музейниң фондузундан делгелге Шушенскоеның чурулга галереязында ажыттынган. Музейниң көжер делгелгези Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Кызыл районнарга, Кызыл хоорайның элээн хөй коллективтеринге чораан болгаш экспонаттар-биле көрүкчүлерни таныштырган.

Школа музейлери-биле харылзааны база тудуп турар бис. Бо чылдың январьда «Музей болгаш уруглар» деп неделяны эрттирдивис, Чөөн-Хемчик районнуң школа музейлериниң этнография материалдарының делгелгезин база организастаан. Төрээн черин өөренип турар уруглар-биле бистиң эртем ажылдакчыларывыстың ужуражылгаларын чорудуп турдувус.

Ажылчын коллективтер, культура-чыдыышкын албан черлери болгаш хөй-нинти организациялары-биле кады чонуң кижизидилге ажылынга киржирин чугула деп санап турар бис. Школачылар, сургууддар база студентилер музейниң экспозиция залдарынга кээп, төрээн черининг төөгүзүн өөренирин, эрес-дидим чоруктуң кичээлдерин эрттирип турарлар. Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражыышкынар кажан-даа үзүлбес. Пионержи чыштар, комсомол билеттерин тыпсыры чергелиг байырлалдыг болуушкуннар музейге эртип турар.

Чогаалчы Л. Б. Чадамба, фронтучу А. К. Ак-оол, күш-ажылдың хоочуну В. А. Воробьев, музей ажылдакчызы чораан К. И. Черненко ужуражылгаларга бо-ла киржир, ажылга дузалап турарлар.

Кандыг-даа ажылга көскү черни кадрлар эвээр болбайн аан. Оларның профессионал болгаш идей-политиктиг белеткелинден хөй чүүлдер хамааржыр. ТАР төөгүзүүнүң килдис эргелекчизи, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, төөгү эртемениринің кандидады, чогаалчы М. Б. Кенин-Лопсан биске үр үеде ажылдап келген. Тываның революция мурнунда төөгүзүнүң килдис эргелекчизи Е. Ш. Байкара үзээрби бешчыл дургузунда мында ажылдап турар. Музейде ажылдап турар, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи А. М. Южаковтуң шевер холдары делгелге, витрина бүрүзүнге дегбейн барбас. Күш-ажылдың хоочуну И. М. Путинцев база хөй чылдарда ажылдап турар. Т. Е. Верещагина, Л. С. Норбу, В. Е. Оюн, А. О. Дыртык-оол болгаш өске-даа чогаадыкчы аныктар моон соңгаар улам эки ажылдаар дээринге бүзүреп турар бис.

Музейниң ажылдакчыларының профессионал белеткелин бедидери-биле методика чөвүлели неделя санында оларның дугайын дыңнап, чугаалажып, сүмеин кадып турар. «Эң эки экскурсовод» деп конкурсту организастаан. Кадрларның ажылга хамаарылгазы, оларның ажылының дээштии, үре-түңнелдии дээш эде тургустуунуушкун ажылын бисте эгелеп турар.

Бистиң ажылывыста четпес-тер бар. Музей фондуларының эртем талазы-биле четчелээшкини, коллекцияларның эртем экспозициязы болгаш эртем паспорттарын тургузары чергелиг айтырыглар бисте чүгле эгелеп турар. Бөгүнгү негелде ёзугаар эде тургустунуушкуну ажылдаар чер бүрүзүнге боттандырып чорудар апаар.

Музейлериң делегей хүнүн 1977 чылдан бээр доктаадып тургускан. Оон бээр-ле ол делегейниң музей ажылдакчыларының профессионал байырлалы апарган. Совет кижиниң коммунистиг кижизидилгезинге музейниң киржигезин күштелдирер, партиниң XXVII съездизиниң шинтпирлерин амыдыралга боттандырар дээш улуг ажылдарны кылып чорудары музей ажылдакчыларының чугула сорулгазы болур.

Т. НОРБУ,
республиканың Алдан-маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң директору.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ВАРШАВА

Амыдыралдың янзы-бүрү талаларынга Советтер чурту-нуң чаалап алыышкынарынга, кайы-даа талага ажыктыг совет-польша сырый кады ажылдажылгага тураскаатказан байлак болгаш хөй талалыг программаны ССРЭ-ниң болгаш Польша Улус Республиканың ном үндүрер черлер төлээлекчилериниң Варшавага болган ужуражыышкынынга чугаалашкан. «Октябрь революциязының энциклопедиязы», «ССРЭ төөгүзүнүң очерктери. 1917—1986» деп номнарны бо чылын-на парлап үндүрүп эгелээрин төлевилээн. Орус болгаш совет литератураның классиктериниң чогаалдарын база парлаар.

Бичии уругларга таарышкан чогаалдарны база массалыы-биле парлап үндүрер.

СОФИЯ

Көдээ ажыл-агый электрониказын хөгжүдериниң талазы-биле «Респром» каттыжыышкын шугумунда тургустунган шенелле баазазы бодунуң 10 чыл юбилейин демделээн. Баазаның бедик мергежилдиг специалистери ол чылдарның дургузунда көдээ ажыл-агый машиналарын контрольдаарының болгаш башкарарының электроннуг системаларының калбак программазын совет эштери-биле кады ажылдап кылган. Ындыг машиналарны кылып үндүрери - Толбухин хоорайда «Зена» завод шинтээдип алган. Оон продукциязы Совет Эвилелинде шагдан бээр сураргаан. Сеялкаларның ажылдаарын контрольдаар электроннуг системалар механизаторларга улуг дузаны чедирип турар. Ол системалар үрезиннер чаштырлагзынга оюкталыышкынарны болдурбас, тарылга шөлүнүң ажыктыын бедидер. Баазаның специалистериниң тургусканы «Дрыстыр» дээр микропроцессор системалары суттуг мал ажылынга эки ажыктыын көргүскен, олар сагдыгган сүттүң шынарын болгаш санын хайгаарап тодарадыр.

БЕРЛИН

Түдүг ыяжын хөй-даа хемчээлдиг белеткээр чорук Германы Демократтыг Республиканың арга-арыгларлыг черлериниң ниити шөлүнүң эвээжээринге чедирбес. Ол дээрге республиканың арга-ыяш ажыл-агыйының ажылдакчыларының ачы-хавыязы-дыр.

Чижээ, чурттуң арга-арыгларлыг эң улуг девискээринің бирээзи — Тюрингияның арга-арыынга бо чылын бүрүлүг болгаш ине-бүрүлүг 300 муң ажыг ыяштарны тарып олурутурун төлевилээн. Эрткен беш чылда Тюрингияның «чогаал өкпелеринге» барык 1,5 милллион ыяштар немешкен. Эртфурт округунуң арга-арыгжыларынга арга-арыг байлактарын камгалаарда болгаш калбартырда ажок улуг дузаны бойдус камгалалар ниитилелдиң 3 муң ажыг кежигүннери чедирип турар.

ПРАГА

Улусчу эрге-чагырганың чер-чер болгаш төп органнарынга бо чылдың май 23—24 хүннеринде болур соңгулдаларга белеткел Чехословакияда дооступ турар. ЧССР-ниң Национал фронтузунда бактаага политиктиг партияларның, профэвилелдериниң болгаш чурттуң массалыг өске-даа организацияларының кандидаттары кылдыр ажылчын аңгының, кооперативчи тараачыннарның болгаш интеллигенцияның эң эки төлээлекчилерин депшидип турар.

ЧССР-ниң Социалистиг аныяктар эвилели соңгулдалар белеткелинге идепкейлиг рольду ойнап турар. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шинтпирлерин, ЧССР-ниң сескиберле беш чылының соругаларын, Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң шугуму-биле Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле ЧССР-ниң үр хуусаалыг кады ажылдажылгазының база кооперастажылгазының программазын чурттуң аныяктарының ортузунга пропагандалаар талазы-биле кампанияны ол баштап турар.

АЖЫЛЧЫ ЧОННУ КЫЙГЫРГАН

ПАРИЖ. Күш-ажылдың бүгү-ниитн конфедерациязының секретары Луи Вьянне ажылдан үндүрери дээш административтиг контрольду дужуреринче угланган француз чазактың хүлээп алган хемчегларинге удур демисежиринче ажылчы чоннарны кыйгырган. Гревоблге Францияның эң улуг профэвилел каттыжыышкынының активчилеринге чүве чугаалап тура, ол хемчегларинің түңнелинде доктаамал ажылдыг болуру «ховар чүүл болу бээр» дел, ол медеглээн. Күш-ажылдың бүгү-ниитн конфедерациязының секретары француз ажылчы чоннарның эргелеринче шаап халлаашкынарга удур демиселди мөөнден чорударының эргежок чугулазын онзалап демделээн.

(СЭТА).

Ливияны америк ужар чүүлдүң араатанзыг бомбалаанынга удурланган массалыг чыскаалдар делегейниң хөй санныг хоорайларынга болган.

ЧУРУКТА: Лондонда америк элчин черниң чанынга болган удурланыышкын чыскаалы.

Рейтер—СЭТА-ның телефотозу.

Бир чагааның изи-биле

«ДАРГАВЫСТЫҢ ЫЯТ ЧОГУН»

«Сукпак» совхозтуң трактористи И. Хертектен редакцияның адрезинге ыдык эгелиг чагаа келген: «Бистиң суурда чаагайжыды туттунган бажыңнарның тудуу дооступ турар. Чамдык чурттакчылар ол бажыңнарже көжүп кирип эгелээн. Мен база совхозтуң профэвилел комитединге билдиришкин киирген мен. Билдиришкинимниң харыызынга мени В. Усковтуң мооң мурнунда чурттап турган бажыңынга чурттаар сеп, Усков чаа бажың алыр деп харыылаан. Бажың чок кижиге ол-даа болза эки-дир деп бодап, улут өөрүшкү-биле көжериниге белеткени берген бис. Бистиң ол өөрүшкүвүс үр болбаан. Дораан мунгарал-биле солушкан. Усков чаа бажыңче көжерде, эрги бажыныың дүлгүүрүн өске кижиге берипкен болган. Усков дээрге бистиң удуртукчу даргавыс, кижи үргүлчү шынчы болур, ак сеткилдиг ажылдаар, арыг арын-вүүрлүг болур ужурлуг деп хуралларга бо-ла сургаар кижи болгай. Ол кандыг аайлыг чоор деп пат кайгаар-дыр бис. Профэвилел комитединиң даргазы М. Сарыгларга катап айтырыг тургузарывыска, Усковту эрги бажыңынче дедир көжүрер бис дээн. Ол ам та кайнаар көжери ол чүве».

Чагаада бижиттингеи фактыны тодарадыры-биле, бир-ле дугаарында, совхозтуң профэвилел комитединиң даргазы М. Сарыглар-биле чугаалаштывыс. Оон тайылбыры мындыг:

— Факт шын-дыр. Чаа бажыңче кирер ужурлуг кижилериниң данзызын тургускаш, комитетке бадылаан, оон-биле кады чаа бажыңнарже көжүп кирер кижилериниң эрги бажыңнарынга олурар кижилерниң база тодараткан, ынчангаш бажың ээлери дүлгүүрлерин чүгле профкомга эккеп дужаар, дүлгүүрүн дужаавайн чыткаш, чаа бажыңче көжүп болбас деп шинтпир үндүрген турган бис. Усков боду партия организациязын төлээлеп хуралга олурушкаш, (ол партбюро кежигүнү) аажок чүүл дүгээнген кижи. А даартазында эрги бажыңының дүлгүүрүи биске бербейн, бисте бажың оочурунда безин турбайн турар, чаа ажылдап келген өске кижиге бодунуң эргезин ажыглап берипкен.

— Чүге өске кижиге дүлгүүрүңер берипкен силер, Василий Иванович? — деп айтырарывыска.

— Ол шагда мээң хуудa чоглаачым чораан кижи — дээш, тоовас болду. Профэвилел комитединиң хуралынга кежигүннер шупту Василий Иванович Усковка бүзүреливистиң чидиргенивистиң дугайында шинтпир үндүргеш, хол көдүрүп бадыладыры-выс.

— Ол силерниң херээнерлиир — дээш, база херекке албас кижи болду.

Василий Иванович Усков совхоз директорунуң оралакчызы, совхозта улусчу контрольдуң кол бөлүүнүң даргазы, партбюро кежигүнү, партком секретарының база оралакчызы, бистиң хүндүлээр даргавыс болгай. Ам ындыг өөдежогун көргүскен даргага канчап бүзүрээр бис? Паэткомсекретары келдирткеш, беседа кылырга, эжиин хак чыллыр хаапкаш, кылаштап үне бергенин, чаңгыс кабинетте орар болгаш көрүп олурдум.

Удуртукчу коммунист кижиниң бо херээн канчаар көөр, чүү деп түңнел үндүрерил? Чаңгыс коллективте кады ажылдап турар эштериниң аңаа бүзүревейн турары шын бе? Аңаа дорт харыыны бистиң чурттап турарывыс шинтпирлиг үениң негеллезин биске берип турар. СЭКП-ниң XXVII съездиниң материалдарында коммунист кижиниң харысалгазының, оон арыг арын-вүүрүнүң дугайында тода айтып турар. Сөглээн сөс ажыл-херек-биле бичии-даа дүүшпейн баар болза, ол чорук партияның ат-алдарынга когарал чедирер, ындыг болганда, оон кандыг-даа хевиримбиле эптежип болбас ужурлуг бис. Бо дугайын коммунист бүрүзү, удуртукчу бүрүзү кажан-даа утпас ужурлуг. Чогум-на харын коммунист кижиниң сөс-биле ажыл-херээнин карышпайн турарын оон көрүү эңгиин кижилер бистиң ажылывысты үнелеп турар. Эңгиин кижилер коммунист кижини ажылга-даа, сагыш-чурумга-даа үлегер кылдыр көрүп турар. Ынчангаш коммунист кижи кажа-даа шынчы, арыг арын-вүүрлүг болур ужурлуг.

Чамдык кижилер Усков партия Уставы үревээн кижидир дээр чадавас. Коммунист В. Усков боду удуртукчу ажылдакчы кижи эртип, коллектив кежигүнериниң ортузунга айыралдыг, бот-боттарының аразынга бүзүрежир байдалды тургузуп ажылдаар ужурлуг турган, харын-даа боду бодуиуң ажылдакчыларының мурнунга шынчы эвес, турамык, ыят чок чоруун көргүскен-дир. Оон-биле кады ол коммунист кижи ажылга-даа, амыдыралга-даа, өскелерге үлегерин көргүзер турда, Уставтың ол негелдезин күүсетпээндир. Ынчангаш оон-биле Уставтың негелдезин үрээни ол болуп турар.

Чүрттелга бажыңының айтырыы эң чидиг айтырыгларның бирээзи деп чүве билдингир болгай. Ынчангаш оон үлегезин эң-не калбак демократчы ёзу-биле шинтпилээр ужурлуг бис. «Правда» солуниуп мурнуку чүүлүнде мынчаар айыткан: «Профэвилелдер болгаш Советтер квартиралар үлегезиниң оон-оон чүруун кылырының, ону чурттакчыларга бээрииниң айтырыын социал чөтүг чоруктуң негелдезин шынгыы сагып чорудар, ол херекке бичии-даа хажыдыышкынны дораан ойтур шавар ужурлуг». А совхозта улусчу контрольдуң кол бөлүүнүң даргазы В. Усковтуң бо айтырыгга хамаарыштыр туружу мырыңай элдептиг.

Коммунист В. Усковтуң чурумун, бир-ле дугаарында, ында партия эге организациязы, оон кады ажылдап турар коммунист эштери сайгарып көөр ужурлуг. Ам айтыышкын манап олурбайн, бүгү айтырыгны тус черге дидим шинтпирлээр, харыысалганы бодунга алыр үе келген. Ындыг турбуже партия эге организациязы-даа (секретары М. Сарыглар), партком-даа (секретары В. Чадамба) боттарының тоомча чок, билбээ-чеңнээр, дидим эвес чорууи көргүзүп орарлар-дыр.

ТИИЛЕЛГЕНИҢ МӨҢГЕ ЧУЛАЗЫ

Сөзү А. Арапчорнуу. Музыказы А. Чыргал-оолдуу.

Тиилелгениң мөңге чулазында
Дидимнериң чүрээ чырып кыпкан —
Ажы-төлдүң салым-чолу тудуш,
Ада-чурт дег ыдык чүве турбас,
Хемнер бажы черден үнүп агып,
Херелдиг хүн дээрден чырып турда —
Төрүттүүген чуртуң тутказ кижи
Төөгү салган, чоңга болуп өргүүр.

Тиилелгениң мөңге чулазынга
Дискектенип, ширини мөгейгештиң —
Дайын өртүн черле болдурбас дээш,
Тайбың ишке холду дыңзылдар бис,
Кызыл чечек частып, саглацайның,
Кызыл-тастыг хову чалгып турда —
Чаяалгалыг тайбың күзээн кижи
Чаңнык келзе, боду дуглап дозар.

Тиилелгениң мөңге чулазындан
Дидим күзел салгал дамчып кывар —
Чүү-даа, ким-даа хевээр уттундурбаан,
Чүректерде чурттап уламчылаан.
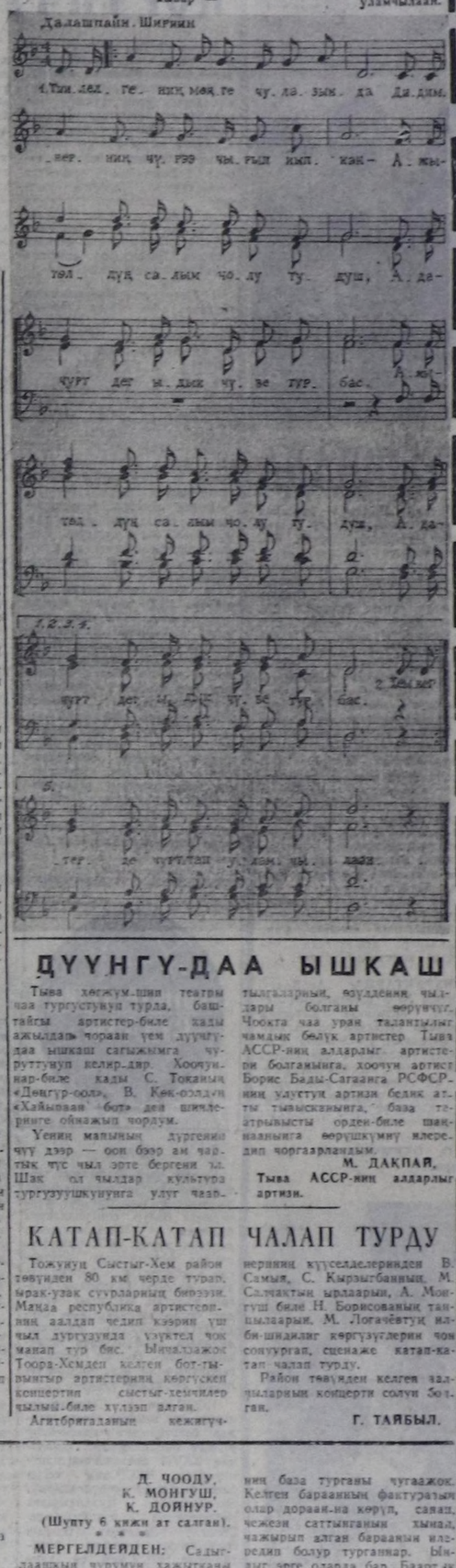
ТЫВАНЫҢ РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА

МАЙ 18, 24, 25 ХҮННЕРИНДЕ

Тыванын комсомол шаңналының лауреаты, Москвага аныяктарның болгаш студентилернин XII Бүгү-делегей фестивалының дипломантызы, ырының болгаш танцының II Бүгү-россия көрүлдезинин дипломантызы

«САЯН»

ансамбльдиң УЛУГ КОНЦЕРТИ болур.

Удуртукчузу — Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи В. НАНАКТАЕВ.

Эгелээри 17 болгаш 20 шактарда.

Билеттерни филармонияның кассазында, хоорайның бүдүрүлге болгаш организация черлеринде садып турар.

Телефон № 2-49-40.

Намдардан

АКЫМНЫ ҮДЭЭНИМ

с ө с

Таңдының Элегес, Межегей ынчаар оюнарының Номзат, Хавандай алышкылар чурттап чораан. Ачам улуу. Олар үргүлүү кады чурттап чораанар. Мен мининң кээримге-ле, оларның кадайлары чок чүве. Ачам биле Хавандай өскүс уругларын-биле түрелги амыдыралды чурттап эрткеннер. Элээди апарган уругларын ыдалдыг аалдарга эштенчи кылдыр чорудуп-даа турган.

Тунгулак акывыс кара чажыннан эгелээш, өске улустуң малын кадарар, кадыгберге ажылдарын кылыр хөлечик чораан.

Араттың хувискаалы тиилээн. Чонның чазаа бодаран. Ядыы алышкыларның амыдыралы үениң аайы-биле чүгээрсегил, өскүс-чаа ажы-төлүшымбай өзүп келген. Тунгулак өг ажылынга дузаа када берген боорга, ачам оглун өске кижилерге хөлечиктедип чорутпастай берген. Мурнуунда ачавыс аңнап чораан болза, ам-ниитиниң ажылын кылчып, революстуг ёамныг кежигүнүге кирип алгаш, хураглуглаадан чыдып калбас апарган.

Акым караамга бо-ла көстүп келир: боду эрес-кашпагай, ажы-чаңы омак-хөглүг, шала ортумак дурт-сынныг, бажының дүгү сарыгзымаар, улуг характарлыг, кедергей-ле эптиг-эвилең, хөй чүве чүгээлавас болгаш үргүлүү хүлүмзүрүл чоруур. Акым кандыгдаа ажылдан чажам дивес, кежээзин улуска кайгаткан. Бир кончуг сактыр чүвем: акым аът мунганда, даадыг челип чоруур, мындыналдыр ырлап, кыдыралыр сыгыртып бадырыптар. Оны дыңнап өскен болгаш, ыраажы болуксап чораан мен.

Акым шору улгады бергеш, Элегеске дерги садыынга сөдылап турганын көрген мен. Оон соонда арбан даргалай берген. Номзат ашактың ажытөлүүнүң дугайында чон аразынга содуй чүгаа дыңналып турар апарган. Элегестиң күрээкономуи түргузуп турар үезинде арбан, суму даргаларының ажыды мурнукузундан улгаткан. Акым кижи болгаш аът күжү барымдаалап, өөрге бүрүзүнге тудуг ыяжын онаап турган.

Өгленип алган соонда акым шериг албаны эрттирер дээш Кызылче хапкан. Ийи чыл иштинде шериг албанын эрттиргеш, Кызылдың шагдаа черинге кезек ажылдаан, оон Элегесче чаңа берген. Ажы-төлдүг эки чурттап, бижик болгумнерин организастап, бижик билбес кижилерге шокар-үжүк айтып берип турган. Ынчан өргеш чок турган Чал-Кежиитге чаа школа бажыңының таваан салган.

Дөртен үш чылда оол дуңмазы Оюн Биче-оол Тожу районунуң Тоора-Хемге башкылап турган. Мен Тываның хөгжүм-шиин театрының артыси турдум. Өг-бүлем Максим Мунзук база ийи оглувус — дөртелээ Балгазын санаториядаа ажылдап турарын көрген болзунарза. Олар үнген-кирген чонга дыка каржы-хажагай улус. Чанчаттыпын, кончуттунар.

А аъш-чемниң ховар бараанын келгенде, ол дыка эвээш болур. Каш кижиге садып чоодаа-ла, «төнүп» каар. Оны бүдүткаары-биле дараазында чижектерни киирип көрейн.

Чоокта чаа Май 1 байырлалынга уткуштур яблоко болгаш өске-даа бараан аймаа келген. Машинадан дүжүрүп турда, санап турган бис — он хааржак яблоко душкен үве. Оон алды хааржакты саткаңайынге дыштанып тургаш, фронтчулар аътланып турар хүн Кызылга чаңып келдивис. Элегес чурттут төреливис Оюн Даваа бажыңывыска маңнап келди:

— Тунгулак акынар фронтуже чоруур деп тур — деп мындыг.

Бистер ийи оглувусту куспактагылап алгаш, хөй улус чыылган шөлге маңнажып чеде бердивис.

Кызыл туктуг чүк машиналарында эки турачылар олурупкан, үдеп келген хамык дөргүл-төреллери-биле байырлашкан, хөлзеп-ле турар болду. Үрер-хөгжүм «Тулчуушкунче» база «ополчениениң марш ыры» деп ырларны ойнаткан, ыр-шоор чангыланыпла тур. Бистер машина кырында олурган акывысту дораан тып алдывыс. Акым Элегестең үдеп келген кадайы — Натпий чеңгевис болгаш өске-даа улус-биле байырлашкан тур.

Акым бисти көрүп каан:

— Канчап, харың, чедип келдиңер? Бажыңнарда чок сураглыг болдунар —дээш, куспактап, ошкап-чыттап аажок.

Мен акымдан халбактанып каш, ыглап-ла бодурдум.

Оюн Намзатович Тунгулак фронтуже чоруурда, ийи оолдарын ошкагылап, ачазынга чагыын берип турган-дыр:

Өг-бүлемни эки азырап, келгижемче эки чурттап турар силер, ачай. Тиилелгелиг чаным кээр бис.

Күдээзи Максим Мунзук катын үдеп, Тыва кызыгаарынче кады чорупкан. Капитан Кечил-оолдуң командылгазында эки турачы аътты иериг эскадронунуң фронтуже чорупканы ол. Кады төрээн улуг акывыс Оюн Намзатович Тунгулакты ол-ла хевээр көрбээн бис.

Сөөлүүредир Кыргыс Шошкукович Чамзырының сактыышкынын помчаш, эжим Тунгулактың маадырлыг өлгенин билип алган мен. Фашистер-биле аткылажып тургаш, акым аар балыглангаш, сөөлгү чагыын берип чыдыпда, ону дыңнаан кижи Кыргыс Чамзырың болган.

— Мен-даа дүүредим, эжим! Уругларым өскүс калды. Өжээнивисти эчизинге чедир изеп алыр сеп, күжүр эжим...

Ынчан Тунгулак акымның артып калган чаа оолдары ам улуг эрлер апарган болгаш ёзулуг хамаатылаар болган. Улуг оглу Николай Тунгулакович адазының төрээн черинде, амгы Салчак Тока аттыг совхозта механизатоулап ажылдап турар. Ол паспия кежигүнү, хөй-ниитичи. Бичө оглу Орлан амгы үеде Ховуг-Аксы суурда чолаачы. Оларның кайызы-даа адазының эки алыш эдилеп, чоңугга мактадыг, ажылынга мурнакчылар болуп, ажы-төлүнүң хайыралыг аддалары, төлептиг хамаатылар болуп чурттап чоруурлар.

Кара-кыс МУНЗУК.
РСФСР-ниң улустуң артизи.

ДҮҮНГҮ-ДАА ЫШКАШ

Тыва хөгжүм-шиин театры чаа тургустуунуң турда, башгайы артистер-биле хады ажылдаң чораан үем дүүгүдаа ышкаш сагыжымга чуруттунуп келир-дир. Хоочунар-биле кады С. Токаның «Дөвүгүр-оол», В. Көк-оолдуң «Хайыраан бот» дей шиңелериге ойнажып чордум.

Үениң маанызы дүргенин чүү дээр — оон бээр ам чартык чүс чыл эрте бергени эл. Шак ол чылдар культура тургузуушкунунга улуг чаавылгаларын, өзүлдениң чыдары болганы өөрүнүүр. Чоокта чаа уран талантылыг чамдык бөлүк артистер Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери болганымга, хоочун артист Борис Бады-Сагаанга РСФСР-ниң улустуң артизи деңнек аты тывысканынга, база театрывысты орден-биле шаңналынга өөрүшкүмүү илередип чоргаарландым.

М. ДАКПАЙ,
Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи.

КАТАП-КАТАП ЧАЛАП ТУРДУ

Тожуның Сыстыг-Хем район төвүүден 80 км черде турар, ырак-узак сууларның биргээри. Маңаа республика артистеринең аалдап чедип кээрин үш чыл дургузунда үзүктел чок маңап тур бис. Ынчалзажок Тоора-Хемден келген бот-тывыңгыр артистериң көргүскен концертин сыстыг-хемчилер чылый-биле хүлээп алган.

Агитбригаданың кежигүннериниң күүселдеринден В. Самыя, С. Кыргыбанның, М. Салчактың ырлаарын, А. Монгуш биле Н. Борисованың танцылаарын, М. Логачёвтуң илби-шидилиг көргүзүүлерин чон сонуургап, сценаже катап-катап чалап турду.

Район төвүүден келген аалчыларның концерти солуы болган.

Г. ТАЙБЫЛ.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МАЙ 19-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.50 — «Аскежиктиг чаш назын». Москванын пионерлериң болгаш школачыларның хоорай ордузунуң ырның болгаш танцының Вл. Локтев аттыг ансамблининң концерти. 9.20 — Футбол дугайында долчулал. 9.50 — Уругларга фильм. «Кара болгаш ак магия». 11.05 — — 11.10 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — В. И. Ленин аттыг пионер организациязының тургустуган хүнүнге. Док. телефильмнер: «Оолдар дайын чуруп тур», «Ногаан хоорай». 15.25 — Аванның школазы. 16.00 — В. И. Ленин аттыг пионер организациязының тургустуган хүнүнге. «Ак арылар». Уранчечен фильм. 17.10 — Ырак болгаш чоок ыр. 17.45 — «Харыылаңнар, горнистер!» 18.15— Чалаг тергеге чарыш. ГДР-ден дамчыдылга. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Союзмультфильм» киностудиязының мультфильми «Улуг бүжургаачыг чорук». 19.10 — «Приобьеңиң оруктарында». Ийи нефть дамчыдыкчыларын ажыглалга хуусаа бетинде кииргеңиниң дугайында. 19.40 — Коломна хоорайның Культура болгаш техника орду-зунуң үрер хөгжүм оркестриниң оюн көргүзүү. 19.55 — «Капитан Гранттың дилеп». Уранчечен телефильм. 5-ки сериям. 21.00 — «Ye». 21.35 — Бокска делегей чемпионады. АКШ-тан дамчыдылга. 22.35 — «Россиячочка» ансамбльдиң оюн көргүзүү. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 23.40 — Футбол дугайында долчулал.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Чиргик». Телефильм. 8.35; 9.35 — Бойдус эртеми. 3 класс. 8.55 — «Бичии уругларга геометрия. Ромбаларлыг төөгү. «Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.05 — Орус чугаа. 9.55 — «Тоску застава». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05 — КПТУ сургуулдарыга. Информатиканың болгаш саналга техниказының үндезинери. Физика курузундан алгоритмнер. 10.35; 11.40 — Совет литератураның национал хөй зизылының дугайында. 10 класс. 11.05 — Эртем болгаш амыдырал. 12.10 — Төөгү. 6 класс. Катап тургузуушкун үезинин уран чүүл. 12.40 — «Сибирьниң чыл демлеглекчизи». Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.50 — Башкыга — музыка киңээли. 7 класс. 14.05 —«Ада-чурттуң төлептиг оглу». Н. А. Некрасовтуң чогаадыкчы ажылының дугайында эртем-тайылбырлыг видеофильм. 15.05 — «Найыралдың харылзаалары. Москва — София. Үзелтирге. эртемге, культурага ийи найысылалдыг кады ажылдажылгазының дугайында. 16.05 — 16.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Музыка болгаш уруглар эйтиг!». Кызыл хоорайның музыка школазының концерти. 18.40 — Киножурнал. 18.50 — «Челүүш». Республиканың комсомолчулары часкы хову ажылдарында. Улуг-Хемден дамчыдылга. 19.20 — Телемедээлер. 19.30— «Азия төвү». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Соок ирей болгаш чай». Мультфильм. 1-ги кезээ. 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Ye». 21.35 — 22.45 — «Хенертей болган ужуражылга». Уран-чечен телефильм.

ЧАА КЛУБ

Великие Луки хоорайда базар бир клуб немешкен. Оон бодунуң бажыңы чок-даа болза, дүлүүрүү бар. Ону скрипка клуву дээр, оон үлгүүрү эжиктиг эвес, а улустуң чүректерин ажыдып турар.

Ниити ырның сонуургактары оны тургускан, а М. П. Мусоргский аттыг уругларның музыка школазының залынга болган оон концерти Великие Луки ёзулуг-ла музыкага ынак хоорай дээрзин көргүскен. Клуб бедик вольтулуг аппаратура заводунуң ниити ыры коллективиниң хоорайның үлегерлиг ниити ыр болгаш Ленинчи комсомол аттыг Культура бажыңының камеолиг ниити ыр коллективтерин хаттыштырган. Ында локомотивавагон септээр заводтуң Культура бажыңының ыраажылары, музыка школазының башкылары болгаш музыкага ботгаш ырга хандыкшылдыг өскедаа хөй кижилер каттышкан.

Клубтуң ажыдыышкынын хоорай чурттакчылары бодунуң чаңгыс чер чуртуу, оон төрүттүүген хүнүн бо хүннерде демделеп эрттирип турары Мусоргскийниң фестивалынга таварыштыр ажытканнар. Музыка байырлалдары чурум ёзугаар, сураглыг күүседикчилерин чыыл бээр. Ам олар-ныг-биле кады оларның ботгынынгыр өөрү чедиишкиннээр-биле оюн көргүзүп турарлап. Олар дыңнакчыларны «Ховаллшинадаң» ниитиниң ырларыбиле, «Уругларыны» дээр ыр бөлүүнден ырларыны, фортепьянога ховар аялгаларны сонуургадып көргүскеннер. Великие Луки-де эң-не аныяк бот-тывыңгыр уран чүүл коллективи Псков область амдыызында кара чаңгыс камерлиг ниити ыр Мусоргскийниң төрүттүүген хүнүнге турасхаатткан литература-музыкалыг композициязы көргүскен.

Ниити ырга сонуургалдыгларның хоорай клубунуң киржикчилериниң бодалы улуг. Олар чүгле концерттер көргүзер эвес, уран чүүл мастерлери-биле, Москванын, Ленинградтың, Латвиянын, Эстониянын эң эки ниити ыр коллективтери-биле ужуражыр деп турарлар.

(СЭТА).

КӨРҮЛДЕ-КОНКУРС

Республика эмнелгезиниң ажылдакчыларының аразынга мергежил талазы-биле тергиинии атка конкурс эрткен.

Ацаа 16 салбырыңг эмчи ажылдакчылары киришкен.

Республика эмнелгезиниң кол эмчизиниң оралакчызы Л. Л. Карелина даргалаан жюри кежигүннери салбыр бүрүзүнүң идепкейин, массалыын, кеттингеп хеп-сынын база өөренип көрген. Билетте бердингеп айтырыгларга шын харыыны Л. Д. Витнер каптаңнаан реанимация-анестезиология салбырының ажылдакчылары берип, хөй балл-ды алганнар. Оларны диплом болгаш номнар-биле шаңнаан.

Бистиң корр.

«БОДУМНУУ-ДУР»

Эргим Мергелдей! Силер бистиң Берт-Даг суурнуң № 1 аъш-чем магазинигер киргеш, ук магазинниң эргелекчизи, аныяк кыс Зоя Чоодуукук болгаш садыгжы Салбактың хзяйынге дыштанып тургаш, фронтчулар аъттанып турар хүн Кызылга чаңып келдивис. Элегес чурттут төреливис Оюн Даваа бажыңывыска маңнап келди:

— Тунгулак акынар фронтуже чоруур деп тур — деп мындыг.

Бистер ийи оглувусту куспактагылап алгаш, хөй улус чыылган шөлге маңнажып чеде бердивис.

Кызыл туктуг чүк машиналарында эки турачылар олурупкан, үдеп келген хамык дөргүл-төреллери-биле байырлашкан, хөлзеп-ле турар болду. Үрер-хөгжүм «Тулчуушкунче» база «ополчениениң марш ыры» деп ырларны ойнаткан, ыр-шоор чангыланыпла тур. Бистер машина кырында олурган акывысту дораан тып алдывыс. Акым Элегестең үдеп келген кадайы — Натпий чеңгевис болгаш өске-даа улус-биле байырлашкан тур.

Акым бисти көрүп каан:

— Канчап, харың, чедип келдиңер? Бажыңнарда чок сураглыг болдунар —дээш, куспактап, ошкап-чыттап аажок.

Мен акымдан халбактанып каш, ыглап-ла бодурдум.

Оюн Намзатович Тунгулак фронтуже чоруурда, ийи оолдарын ошкагылап, ачазынга чагыын берип турган-дыр:

Өг-бүлемни эки азырап, келгижемче эки чурттап турар силер, ачай. Тиилелгелиг чаным кээр бис.

Күдээзи Максим Мунзук катын үдеп, Тыва кызыгаарынче кады чорупкан. Капитан Кечил-оолдуң командылгазында эки турачы аътты иериг эскадронунуң фронтуже чорупканы ол. Кады төрээн улуг акывыс Оюн Намзатович Тунгулакты ол-ла хевээр көрбээн бис.

Сөөлүүредир Кыргыс Шошкукович Чамзырының сактыышкынын помчаш, эжим Тунгулактың маадырлыг өлгенин билип алган мен. Фашистер-биле аткылажып тургаш, акым аар балыглангаш, сөөлгү чагыын берип чыдыпда, ону дыңнаан кижи Кыргыс Чамзырың болган.

— Мен-даа дүүредим, эжим! Уругларым өскүс калды. Өжээнивисти эчизинге чедир изеп алыр сеп, күжүр эжим...

Ынчан Тунгулак акымның артып калган чаш оолдары ам улуг эрлер апарган болгаш ёзулуг хамаатылаар болган. Улуг оглу Николай Тунгулакович адазының төрээн черинде, амгы Салчак Тока аттыг совхозта механизатоулап ажылдап турар. Ол паспия кежигүнү, хөй-ниитичи. Бичө оглу Орлан амгы үеде Ховуг-Аксы суурда чолаачы. Оларның кайызы-даа адазының эки алыш эдилеп, чоңугга мактадыг, ажылынга мурнакчылар болуп, ажы-төлүнүң хайыралыг аддалары, төлептиг хамаатылар болуп чурттап чоруурлар.

Д. ЧООДУ,
К. МОНГУШ,
К. ДОЙНУР.
(Шупту 6 кижи ат салган).

* * *

МЕРГЕЛДЕЙДЕН: Садыглаашкын чурумун хажыткаңы дээш бо чүүлдүң изи-биле чүгүүр хемчегин оларга хүлээдирл албаң. Бо талазы-биле айтырыгны райкүүском сайгарар, редакцияга дарый харыы бээр ужурлуг. Ынчаарга бо чагааны бижээн авторларны база чемелээр апаар. Ол чүл дээрге, ыңдыг хажылыышкынны чүге чүгле дооразында хайгаарап турганнарыл? Ол хөй кижиниң аразынга район, көдээ Советтериниң депутаттарының, улусчу контролёрларының болгаш еске-даа активтериниң база турганы чугаажок. Келген бараанның фактуратын олар дораан-на көрүл, санап, чежези саттынганын хынап, чажырып алган бараанын илередип болур турганнар. Ыңдыг эрге оларда бар. Баартык артында «чажыт» бараанны мени тып бериин деп турары чагаадан билдиниң тур, а ол шын эвес, азырадыкчы хөөнүң бир хевири-дир. Бирги эдлчегде тус черниң хөй-ниитизи ажылдаар, боттарының девискээринге корум-чүрүмүну, сагылга-чүрүмүү олар боттары тудар ужурлуг. Ийи-чангыс садыгжының кара туразында ажылаашкының үезинде сокгатпас болзувусса, ноңга бараан болур хүлээлгевисти кайчал күүседир бис?

Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, бо харыы эрелгей болган. Ук эргелелдиң ажылынче райкүүском ханылап кирбээн, солунда үнген фактыларны сайгарбаан. Эргелелдиң ажылдакчыларының бергени «дузу чок» тайылбырларынга үнделзээш тодаргай эвес харыны редакцияже чоруткан. А ыңдыг харыының кымга-даа ажыы чок, чүге дээрге амгы үе тодаргай ажылды, тодаргай харыыны негеп турар болгай.

МЕРГЕЛДЕЙ.

Редакториүң оралакчызы К. К. САТ.

ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЛГАН, А КАНЧААР?

Эренгей харыы

Бо чылдың март 30-де «Мергелдей булуңунга» «Кылбас мен» деп эселиг чүүл үнген. Аңаа мастер Н. Краевтиң шак септээриниден ойталаатаын бижээн. Ук чүүлге харыы-ны улус депутаттарының Кызыл райок Советиниң күүскомуузи даргазы М. П. Бессмертныг чоруткан. Ында дыңнаан турары болза:

«Кылбас мен» деп чүүлүү районнуң амыдырал халдырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллектив хүралыга чугаалашкан. Факт бадыткаттынган. Н. Краев бүрүзүн бчиккен, септевээн чылдагаанын 10 рубльден куду өртектиг шактарга артык кезектеңгенин бижээн. Оны халдыла артык кезектер чогу-биле агартып каан. А чүге чогу? деп айтырыг тургустуунуп келир. Орта чагыкчыларда бүрүү чок, кым-даа, каш-даа рубль өртектиг шакты хынлыртып алыры-биле кээп болур болгай. Ону септээр хүлээлге үк эргелелге, мастерге хамаажып турар. А күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн үреп, Краевтиң ажылдан озалдап кээп турар фактызын райкүүском эскербээн-дир.

Краевти кижилерге эвилеп эвези дээш сагындырган дээп га озалдап кээрин, ол-бо чылдагаан тайылбырлавайн, чүгле «кылбас мен» деп хөрекгенин бижээн. Оны халдыла артык кезектер чогу-биле агартып каан. А чүге чогу? деп айтырыг тургустуунуп келир. Орта чагыкчыларда бүрүү чок, кым-даа, каш-даа рубль өртектиг шакты хынлыртып алыры-биле кээп болур болгай. Ону септээр хүлээлге үк эргелелге, мастерге хамаажып турар. А күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн үреп, Краевтиң ажылдан озалдап кээп турар фактызын райкүүском эскербээн-дир.

Краевти кижилерге эвилеп эвези дээш сагындырган дээп. Ол чүгле каржы-хажагай болган эвес, бодунуң дорт хүлээлгезин күүсеткевейн, оон-биле база күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн хажыткандыр. Бир эвес бо факт бадыткаттынган болза (ону бадыткаттынган дээр апаар, чүге дээрге харыының эгезинде ол дугайын айтып турар), ол дээш чүгле «сагындырар» эвес, шынгыы хемчег хүлээдир турган-дыр. Үениң негелдези ыңдыг болгай. Күш-ажылчы коллектив бүрүзү, кижи бүрүзү эде тургустунар ужурлуг. Шак ыңдыг хажыдыышкыннар дээш «сагындырып» турар болза, кажан чаа негелде ёзугаар ажылдап эгелээр бис?

«Ачы-дуза чедирилгезин экижидер талазы-биле хемчеглерни эргелел алыр» дээнин дыка чигзинчиг. Ыңдыг хемчеглерни эргелел СЭКП ТК-ниң апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр, 1986—2000 чылдарда чонның хереглел барааннарын бүдүрерин болгаш ачы-дуза чедирилгезин хөгжүдериниң Комплекстиг программазын (ол эрткен чылдың октябрьда парлалгага үнген) ёзугаар, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң салган сорулгаларынга дүүштүр мүрнүкда-ла алыр турган.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторүң 2-24-63, редакториүң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгадыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; кедээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45 солун келбейн барганза 2-32-75 телефонче долгаар.

Солүн неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3298.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС — 00238.

КИНО

МАЙ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Киносборник» 9.30, «Салон красоты» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «День колибри» 9.40, 13.00, «После дождичка в четверг» 11.30, 15.00, «Жертва обмана» 17.10, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Паруса моего детства» 12.00, «Разиня» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Принц и нищий» 10.00, «Овод» 12.00, 14.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к/б: «Двенадцать месяцев» 15.00, «Я любил вас больше жизни» 16.30, 18.20 шактарда.

МАЙ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Уругларга: «Арабелла—дочь пирата» 9.30, «Уточка» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Звёздочка» 9.00, «После дождичка в четверг» 10.20, 11.40, 13.20, 15.00, «Жертва обмана» 17.10, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Этот негодяй Сидоров» 15.00, «Позванные: «Вершина» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Киносборник» 11.00, «Невероятные приключения итальянцев в России» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Овод» 18.00, 20.00 шактарда.

Ойаар

Республикага болгаш Кызылга бүрген, аңзып турар будуттарлыг, чазыс чагбас. Мурнуу-барыын чүк углаңнышкынның хаттың секундада дүргени 5—10 метр.

Агаарның температуразы дүне 2—7 градус чылыыр, чамык районнарга 1—6 градус соор, хүндүс республика девискээринге 17—22, Кызылга 20—22 градус чылыыр.

«Жигули» хевириниң чиик автомобильдерин садып алырыбиле эдлчегде турар хамаатыларның киҥээнгейинге.

Кызылдың үлетпүр бараанарының садыы 1986 чылдың май 12-дең 24-ке чедир эдлчегде турарларың эде бүрүткелии чорудуп турар. Эде бүрүткээшкинни үлетпүр садының бажыңында 14 шактан 20 шакка чедир чоруузар.

«Жигули» автомобильди садып алырының эдлчээнде турар хамаатыларның киҥээнгейинге дыңнадыры болза: Кызылдың үлетпүр бараанарының садыында 9.100 рубль өртектиг ВАЗ-21063 маркалың автомашиналары сайгарылгада киргеп, 1986 чылдың май 25-тиң соонда ол автомашиналарны хостуу-биле садар.

Адрези: Кызыл хоорай, Октябрьская кудумчузу 29, кабинет № 15. Эде бүрүткээлкинни эртээн хамаатыларды эдлчегден үштүп каапкаптар.

Эде бүрүткээшкинни эртеедс:

1. Кызыл хоорайда хынр бижээн паспорт;

2. Хуула автотранспортуунуң дугайында КАП органнарының шыйыглагазы.